

*Załącznik nr 1 do Uchwały nr
Rady Gminy Potęgowo
z dnia*

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI GMINY POTĘGOWO
NA LATA 2025-2028**

SPIS TREŚCI

<i>1. WSTĘP</i>	<i>3</i>
<i>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>4</i>
<i>3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ</i>	<i>17</i>
<i>4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW</i>	<i>19</i>
<i>5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</i>	<i>23</i>
<i>6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</i>	<i>49</i>
<i>7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT</i>	<i>84</i>
<i>8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>86</i>
<i>9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>90</i>
<i>10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>91</i>
<i>11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>92</i>
<i>12. MISJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>112</i>

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY POTĘGOWO

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Potęgowo na lata 2025 – 2028” jest ukierunkowanie polityki Samorządu, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024, poz. 1292) z późn. zm.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo

minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 ze zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 ze zm.).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;

- 2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępnie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji

architektoniczno- budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,

2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia

– przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa

oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na

posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),

- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzi w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł

- malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
 - 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
 - 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
 - 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
 - 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
 - 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony

dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2024 w całym kraju było 129 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu

zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach i planach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku i opublikowany w Monitorze Polskim w roku 2023 poz. 1470. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury

i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa

kulturowego;

- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu

do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych

sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;

- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO NA LATA 2021 – 2024

Wojewódzki program opieki nad zabytkami określa cel, priorytety i typy działań związanych z opieką nad zabytkami w województwie pomorskim. Program został przyjęty uchwałą nr 455/XXXVIII/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego Programu Opieki Nad Zabytkami w Województwie Pomorskim na lata 2021-2024. Dokument stanowi kontynuację poprzednich perspektyw programowych, a jego głównym założeniem jest stworzenie odpowiednich warunków dla kreowania i realizowania zadań z zakresu ochrony zabytków na terenie województwa pomorskiego oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych regionu w zakresie jakości życia mieszkańców oraz wzrostu konkurencyjności gospodarki.

W treści Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami wyznaczono następujące priorytety i działania:

Priorytet I: Zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu.

Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki:

Ochrona dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości regionalnej

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Uwzględnianie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapewniających ochronę zabytków (w tym archeologicznych) oraz wartościowych elementów krajobrazu kulturowego, a także dobrą kontynuację krajobrazową struktur osadniczych, w tym zapobieganie niekorzystnym zjawiskom suburbanizacji;
- Działania na rzecz ochrony wyróżniających się krajobrazowa obszarów z charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej zabytkami;
- Działania wspierające konserwację, renowację i rewaloryzację;

- obiektów charakterystycznych dla regionu - elementów dziedzictwa morskiego i rzecznego, a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej oraz modernistycznej,
- obiektów sakralnych (kościół, klasztor, kaplice, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.),
- zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych, a także parków, ogrodów i zieleni komponowanej;
- Ochrona i konserwacja:
 - - zabytków archeologicznych,
 - - zabytków ruchomych, w tym zbiorów muzealnych i archiwaliów;
- Działania na rzecz trwałego zachowania i użytkowania obiektów zabytkowych poprzez montaż urządzeń niezbędnych dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i eksponowania zabytków ruchomych i muzealiów', a także montaż specjalistycznych instalacji zabezpieczających przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą;
- Wspieranie działań na rzecz adaptacji obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. na cele kulturalne, edukacyjne, użyteczności publicznej);
- Oznakowywanie obiektów zabytkowych.

Opieka nad zabytkami

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Działania służące poprawie stanu zachowania zabytków, w tym konserwacja, renowacja i rewaloryzacja;
- Wykonywanie specjalistycznych opracowań badawczo-dokumentacyjnych zabytków oraz obszarów zabytkowych obejmujących:
 - - inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie,
 - - ekspertyzy techniczne i konserwatorskie,
 - - badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne,
 - - programy prac konserwatorskich i restauratorskich;
- Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż specjalistycznych instalacji i zabezpieczeń);
- Znakowanie i ewidencjonowanie zabytków.

Priorytet 2: Upowszechnianie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu.

Priorytet ten będzie realizowany poprzez następujące kierunki:

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Promocja zabytków, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki regionu: dziedzictwa morskiego i rzeczno, a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej oraz modernistycznej,
- Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego - w szczególności takich jak:
 - - konferencje, warsztaty, konkursy,
 - - publikacje książkowe i foldery;
- Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo;
- Współpraca z instytucjami kultury oraz jednostkami naukowymi w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach;
- Digitalizacja i udostępnianie zasobów o dziedzictwie kulturowym regionu;
- Tworzenie i oznakowanie szlaków kulturowych.

Wspieranie działań na rzecz zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego

W ramach kierunku do realizacji wskazano następujące działania:

- Wspieranie działań dążących do pełnego rozpoznania i identyfikacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez współpracę ze specjalistycznymi instytucjami i ekspertami;
- Wspieranie przedsięwzięć dokumentacyjnych i wydawniczych zmierzających do popularyzacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- Wspieranie inicjatyw zmierzających do aplikacji o wpis na krajową listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego;
- Wspieranie lokalnych grup i organizacji w działaniach polegających na kultywowaniu tradycji i obyczajów, upamiętniających wydarzenia i postaci historię, tradycjami i rzemiosłem;

- Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o niematerialnym dziedzictwie kulturowym;
- Wspieranie działań związanych z organizacją konferencji, wystaw, przedstawień i festiwali prezentujących przejawy niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami w swojej treści uwzględnia zapisy Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami, a działania programowe na okres obowiązywania niniejszego dokumentu są zgodne z celami zawartymi w programie wojewódzkim.

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO DO ROKU 2030

Projekt Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030 został przyjęty na podstawie Uchwały nr 914/190/20 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 15 października 2020 roku. Strategia wojewódzka stwierdza, że region posiada duży potencjał do rozwoju usług czasu wolnego, w tym związanych z turystyką oraz ofertą sportową i kulturalną. Jego wykorzystanie wiąże się jednak z zapewnieniem różnorodnej oraz kompleksowej oferty, przyciągającej zarówno osoby spoza regionu, jak i mieszkańców. Realizacja strategii przebiegać będzie wg wyznaczonych celów strategicznych oraz zawartych w nich celach operacyjnych.

Z punktu widzenia niniejszego programu największe znaczenie ma cel operacyjny nr 3.3. „Turystyka i oferta czasu wolnego”, wskazując przy tym, że wysoka atrakcyjność turystyczna, unikatowe walory przyrodnicze i kulturowe, widoczna zmiana oczekiwań odwiedzających województwo - związana ze skutkami pandemii COVID-19 - oraz coraz większa świadomość zdrowotna i starzenie się społeczeństwa, składają się na główne przesłanki rozwoju oferty turystyki aktywnej (w szczególności rowerowej, wodnej, jeździeckiej), krajoznawczej, wypoczynkowej, prozdrowotnej, karawaningowej, kulinarnej, agroturystyki czy ekoturystyki, a także rekreacji.

Kluczowe znaczenie będzie miał również rozwój wysokiej jakości oferty turystycznej oraz czasu wolnego pozwalającej na wydłużenie sezonu turystycznego, np. poprzez rozwój turystyki uzdrowiskowej czy biznesowej.

Coraz większa presja turystyczna na środowisko naturalne oraz negatywne zjawisko „overtourismu”, skutkują potrzebą uwzględnienia w planowanych działaniach zasad racjonalnego gospodarowania przestrzenią oraz korzystnego oddziaływania na klimat i środowisko. Wciąż dostrzegalne deficyty w budowaniu sieciowych produktów turystycznych oraz niewystarczająca współpraca wszystkich interesariuszy, w tym jednostek samorządu terytorialnego i podmiotów branży turystycznej przy tworzeniu wspólnej oferty powodują konieczność wypracowania i wdrożenia nowoczesnych systemów współdziałania przy kształtowaniu oferty turystyki i czasu wolnego.

W ramach celu strategicznego pn. „Otwarta wspólnota regionalna” przewidziano do realizacji cel operacyjny nr 2.3 „Kapitał społeczny”. Wskazano przy tym, że kluczowym elementem procesu wzmacniania kapitału społecznego regionu jest jego potencjał kulturowy – budujący poczucie lokalnej, regionalnej, narodowej i europejskiej tożsamości. Widoczne są jednakże deficyty w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Ponadto, pomimo znacznej pozytywnej zmiany w ostatnich latach, instytucje kultury nadal w zbyt małym stopniu włączają się w działania na rzecz społeczności lokalnych. W szczególności w ramach partnerstw, np. z instytucjami edukacyjnymi czy pomocy społecznej. W związku z powyższym, niezbędne są działania służące podnoszeniu kompetencji kadr kultury w zakresie animacji społecznej na poziomie lokalnym.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego określa podstawowe zasady polityki przestrzennej województwa. Preferowanym kierunkiem rozwoju struktury przestrzennej województwa jest **POLITYKA RÓWNOWAŻENIA ROZWOJU**, przejawiająca się kształtowaniem ośrodków, pasm i stref aktywności, warunkujących rozwój przedsiębiorczości i innowacji w miejscach, które są i będą wybierane przez mechanizmy gospodarki rynkowej oraz aktywne inicjowanie i wspomaganie przedsięwzięć samorządów lokalnych i podmiotów publicznych, przy jednoczesnym zachowaniu cech, zasobów i walorów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu warunkujących wysoką jakość życia i zdrowie mieszkańców.

Zgodnie z Planem w ramach systemu ochrony środowiska kulturowego ustanowiono następujące zadania polityki przestrzennej, polegające na:

1. Zachowaniu i eksponowaniu przestrzennych świadectw tradycji morskich kraju i województwa, najwartościowszych zespołów i obiektów środowiska kulturowego, wzmacniających wizerunek regionu jako integralnego elementu środowiska kulturowego Europy Bałtyckiej.
2. Zachowaniu różnorodności kulturowej województwa oraz zapewnieniu dostępności zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego jako atutu w rozwoju zrównoważonym i konkurencyjności przestrzeni województwa.

Zadania te powinny być realizowane poprzez:

- a) Ochronę różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
- b) Ochronę zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej.
- c) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym.
- d) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo.
- e) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamyh dla tradycji miejsca.
- f) Eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych.
- g) Komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy – uzupełnianie istniejących struktur o nowe elementy tworzące harmonijną całość.
- h) W gminnych dokumentach planistycznych należy:

- zidentyfikować istniejące i potencjalne konflikty funkcjonalno-przestrzenne związane z ochroną walorów kulturowych;
- zidentyfikować elementy charakterystyczne krajobrazu kulturowego oraz określić zasady ich ochrony (np.: wskazanie wytycznych dotyczących zgodnych z tożsamością miejscowości zasad: posadowienia obiektów na działce, formy obiektu, detalu architektonicznego);
- określić elementy charakterystyczne w przypadku dóbr kultury współczesnej, które winny zostać zachowane

Jako kierunki zagospodarowania przestrzennego wskazano między innymi:

- 1) Ochronę i odnowę charakterystycznych zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, m.in.: układów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków wsi pomorskiej, dziedzictwa morskiego i rzeczno, dziedzictwa budownictwa ceglanego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi Słupskiej, Żuław, Powiśla, Kaszub i Kociewia), obiektów dziedzictwa obronnego i techniki (w tym systemów hydrotechnicznych), kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich, materialnych relikwów dziedzictwa solidarnościowego, zespołów rezydencjalnych, zespołów zieleni urządzonej, wybitnych dóbr kultury współczesnej.
- 2) Uwzględnianie w dokumentach strategicznych i planistycznych stref koncentracji elementów dziedzictwa kulturowego wymagających szczególnej ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych.

W rozdziale poświęconym systemowi ochrony walorów krajobrazu omówione zostały następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

- a) W strefach krajobrazu harmonijnego (ziemia puckska, bytowska, kartuska, słowińska, dolina dolnej Wisły, Żuławy Wiślane, Równina Charzykowska oraz parki krajobrazowe, parki narodowe) zachowanie i uczytelnianie istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem.

- b) W sferze krajobrazu dysharmonijnego i zdegradowanego (aglomeracja Trójmiasta, obszary podmiejskie ośrodków regionalnych, główne ciągi komunikacyjne) – przywracanie równowagi przyrodniczej, zwiększanie bioróżnorodności, porządkowanie i odtwarzanie zasobów kulturowych, usuwanie lub maskowanie zielenią elementów obniżających walory estetyczno-widokowe.
- c) Ograniczanie zainwestowania na terenach leśno-rolnych (szczególnie o wysokich wartościach kulturowych i estetycznych) przez wyznaczanie w dokumentach planistycznych gmin obszarów wyłączonych spod zabudowy i jej ograniczanie oraz wskazywanie linii zabudowy oddzielającej obszar zabudowany od obszarów rolnych lub zagrodowej zabudowy rozproszonej.
- d) Eliminacja i przeciwdziałanie powstawaniu zabudowy o cechach dysharmonijnych w strefach wglądów na tereny o wysokich walorach krajobrazowych.
- e) Ekspozowanie i odtwarzanie dominant architektonicznych (np. baszty, wieże zamków, kościołów czy ratuszy).
- f) Preferowanie i kontynuacja dobrej praktyki w zagospodarowania przestrzeni (układów ruralistycznych, niw siedliskowych etc.) i sposobie użytkowania obszarów o wyraźnych walorach przyrodniczo-kulturowych i krajobrazowych.
- g) Ochrona przestrzeni o specyficznych i unikatowych walorach krajobrazowych.
- h) Ograniczanie wprowadzania obcych krajobrazowo elementów i form zagospodarowania antropogenicznego oraz dewastowania elementów przyrodniczych i architektonicznych krajobrazu – ochrona tożsamości wszystkich typów krajobrazu.
- i) Kształtowanie i podnoszenie walorów krajobrazowych oraz ich lepsze udostępnienie, jako elementu jakości życia i atrakcyjności turystycznej województwa.
- j) Opracowywanie studiów krajobrazowych przy realizacji inwestycji wielkopowierzchniowych, wysokościowych lub liniowych w dominujący sposób oddziałujących na przestrzeń.

- k) Zachowanie charakterystycznych cech naturalnych krajobrazów nadmorskich i naturalnych procesów ich kształtowania, ekspozycji widokowej.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY POTĘGOWO

Studium podkreśla, że w celu zapewnienia na obszarze gminy rozwoju społecznego i gospodarczego, który zgodny będzie z zasadami rozwoju zrównoważonego, zapewnienia ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, ochrony i kształtowania tożsamości lokalnej mieszkańców gminy, kształtowania krajobrazu gminy zgodnie z ideą trójochrony, czyli równorzędnego traktowania ochrony wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych, kształtowania atrakcyjnego środowiska życia mieszkańców ustala się:

- objęcie ochroną i właściwe utrzymanie obiektów i terenów istotnych dla zachowania tożsamości lokalnej, na podstawie aktów prawa miejscowego, a w szczególności miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- opracowanie gminnej ewidencji zabytków ;
- opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami oraz jego realizacja, w szczególności w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ;
- sprawowanie ochrony i opieki nad zabytkami zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tereny, obiekty i zespoły zabudowy wpisane do rejestru zabytków

Wszelkie działania związane z zabytkami wpisanymi do rejestru zabytków (zarówno budynkami, zespołami zabudowy, zespołami zieleni jak i zabytkami archeologicznymi) wymagają zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków, zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami art. 36. 1.

Budynki, zespoły zabudowy i zespoły zieleni wpisane do rejestru zabytków

Na obszarze gminy Potęgowo budynki, zespoły zabudowy i zespoły zieleni wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego występują w

miejsowościach: Darżyno, Głuszyno, Grąbkowo, Karżnica, Łupawa, Malczkowo, Poganice i Skórowo Stare. Dla tych obiektów ustala się:

- zachowanie i ich właściwe utrzymanie,
- ekspozycja w krajobrazie gminy,
- adaptacja i włączenie w strukturę funkcjonalną gminy.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

W celu zachowania istniejącego zasobu kulturowego i topograficznego wraz ze strefą ochrony krajobrazowej istniejących stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego, ustala się:

- zakaz prowadzenia wszelkiej działalności inwestycyjnej, zwłaszcza związanej z pracami ziemnymi, parcelacją terenu bądź przekształceniem krajobrazu, na obszarze stanowisk oraz w ich bezpośrednim otoczeniu, która może doprowadzić do przekształcenia krajobrazu;
- wszelkie prace i roboty przy zabytkach oraz prace archeologiczne i wykopaliskowe wolno prowadzić tylko za zezwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi dotyczącymi ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- objęcie i sprawowanie ochrony stanowisk wskazanych w Rozdziale 13.14.4.5. jako parków kulturowych;
- zachowanie i właściwe utrzymanie terenów stanowisk;
- uczytelnienie i ekspozycję stanowisk w krajobrazie gminy;
- adaptację i włączenie stanowisk w strukturę funkcjonalną gminy, np. w postaci atrakcji turystycznych.

Ochrona innych walorów istotnych dla lokalnego dziedzictwa kulturowego

Ze względu na położenie na obszarze gminy również obiektów i terenów nie wpisanych do rejestru zabytków a posiadających istotną wartość dla dziedzictwa kulturowego gminy i budujących jej lokalną tożsamość; dla tych obiektów ustala się:

- wpisanie do gminnej ewidencji zabytków,
- objęcie i sprawowanie ochrony na podstawie zapisów aktów prawa miejscowego, a w szczególności miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, zgodnie z przedstawionymi poniżej zasadami.

Budynki i zespoły zabudowy istotne dla lokalnego dziedzictwa kulturowego

Do zespołów zabudowy postulowanych do objęcia ochroną w formie ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego należą:

- Darżyno - pozostałość zespołu dworsko - parkowego z folwarkiem;
- Dąbrówno - zespół pałacowo - folwarczny;
- Głuszynko - pozostałość zespołu dworsko - folwarcznego;
- Głuszyno - zespół pałacowo - folwarczny;
- Grapice - zespół pałacowo - folwarczny;
- Grąbkowo - zespół pałacowo - folwarczny;
- Karżnica - zespół pałacowo - folwarczny;
- Malczkowo - zespół pałacowo - folwarczny;
- Nieckowo - zespół dworsko - folwarczny;
- Poganice - zespół dworsko - folwarczny;
- Potęgowo - zespół dworsko - folwarczny;
- Runowo - założenie pałacowo - parkowe;
- Rzechcino - zespół dworsko - folwarczny;
- Skórowo - zespół dworsko - folwarczny;

W celu ochrony wymienionych obiektów i zespołów i ich zachowania w możliwie niezmienionym kształcie; umożliwienia wprowadzenia w tych obiektach pewnego zakresu zmian niezbędnych dla dostosowania do współczesnych wymogów technicznych i funkcjonalnych - podstawą bowiem działań ochronnych jest użytkowanie obiektu zabytkowego, co pozwala na zagwarantowanie bieżącej konserwacji i ochrony przed dewastacją ustala się:

- ochronę kompozycji obiektów rozumianej jako układ: eksponowanych elewacji,
- formy i pokrycia dachu i zwieńczenia budowli,
- rozmieszczenia, wielkości i proporcji otworów okiennych i drzwiowych,
- elementów programu architektoniczno-estetycznego (detali, faktury materiałów, zasad kolorystyki itp.),
- kształtu i podziałów stolarki, urządzeń łączących obiekt z otaczającym terenem, towarzyszącymi obiektami pomocniczymi wspierającymi kompozycyjnie obiekt główny;
- ochronę kompozycji zespołów zabudowy rozumianej jako układ dróg, placów, budynków i zieleni z uwzględnieniem: historycznych linii zabudowy,

- wysokości budynków,
- kształtu dachów i zwieńczeń budynków,
- nawierzchni utwardzonych;

W sytuacjach budzących wątpliwości co do zakresu i formy przekształceń obiektu lub zespołu działania te konsultowane i opiniowane będą z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Gdańsku - Delegaturą w Słupsku.

Zespoły zieleni istotne dla lokalnego dziedzictwa kulturowego

Ze względu na położenie na obszarze gminy Potęgowo kilku zespołów zieleni, które stanowią pozostałości parków dawnych zespołów dworsko-parkowych lub pałacowo-parkowych, a które istotne są dla dziedzictwa kulturowego i krajobrazu gminy, z których część nie jest wpisana do rejestru zabytków w celu zapewnienia ich ochrony i ekspozycji, jako ważnego elementu dziedzictwa kulturowego i lokalnego krajobrazu ustala się:

- prowadzenie działań pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych za zgodą (dotyczy terenów wpisanych do rejestru zabytków) lub w konsultacji z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Gdańsku, Delegaturą w Słupsku (dla innych terenów);
- przywrócenia ich do funkcjonowania w strukturze funkcjonalno-przestrzennej zarówno miejscowości, w których się znajdują jak i całej gminy;
- ochronę kompozycji zespołów zieleni rozumianą jako układ przestrzenny: drzew, krzewów, powierzchni trawiastych, rzeźby terenu, dróg i ścieżek parkowych,
- trwałych i głównych elementów wyposażenia parkowego (np. założenia pomnikowe, baseny, stawy, obiekty kubaturowe itp.).
- przed wykonaniem uporządkowania terenu parku należy wykonać analizę stanu zachowania historycznego obiektu i opracować plan zakresu działań porządkujących obiekt;
- dopuszcza się wycinkę drzew i krzewów w uzasadnionych przypadkach złego stanu sanitarnego zieleni, jednak należy braki te uzupełnić nasadzeniami tego samego gatunku w przypadku starodrzewu lub innymi gatunkami zgodnie z historycznymi wskazaniem. Wycinka bądź wykonanie nowych nasadzeń powinno być poprzedzone działaniami zawartymi w poniższym punkcie;
- dla nowego zagospodarowania parku należy opracować dokumentację zawierającą analizę źródeł historycznych obiektu, analizę stanu istniejącego

- obiektu z określeniem jego stanu zachowania oraz plan zagospodarowania obejmujący elementy małej architektury, zieleni, układ komunikacyjny itp.;
- dla parków w wojewódzkiej ewidencji zabytków, w przypadku potrzeby nowego zagospodarowania lub rewaloryzacji, należy uzyskać zalecenia konserwatorskie.

Cmentarze i miejsca pamięci

Czynne cmentarze funkcjonują na obszarze gminy w miejscowościach Potęgowo, Łupawa i Stare Skórowo. Oprócz nich, na obszarze gminy Potęgowo znajdują się pozostałości ponad 20 innych cmentarzy. Żaden z nich nie jest wpisany do rejestru zabytków. Pomimo iż na większości z nich nie zachowały się już żadne ślady nagrobków to nadal pełnią one, jako miejsca i jako zespoły charakterystycznej zieleni cmentarnej, istotną rolę w historycznym krajobrazie gminy.

Jako kierunki kształtowania zagospodarowania przestrzennego dla zachowanych na obszarze gminy historycznych cmentarzy ustala się:

- wyłączenie ich spod wszelkiej działalności inwestycyjnej niezwiązanej z ich rewaloryzacją;
- zachowanie i konserwację zabytkowych elementów cmentarza (ogrodzenie, bramy, kaplice itd.), w tym historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy (układ kwater i mogił);
- zachowanie i konserwację starodrzewu;
- usuwanie elementów mających niekorzystny wpływ na stan zachowania albo wygląd cmentarza (np. samosiewy, wysypiska śmieci);
- zachowanie i ochronę historycznych cmentarzy, a w szczególności sposobu ich rozplanowania i zieleni oraz zachowanych nagrobków i ich elementów;
- uwidocznienie i ucytelnienie terenów historycznych cmentarzy w krajobrazie gminy, poprzez odpowiednie oznakowanie obszarów oraz ochronę ich otoczenia i ekspozycji;
- zakaz lokalizacji w ich bezpośrednim otoczeniu inwestycji dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z historycznym cmentarzem oraz jego elementami;
- przed wykonaniem uporządkowania terenu cmentarza należy wykonać analizę stanu zachowania historycznego obiektu i opracować plan zakresu działań porządkujących obiekt;
- dopuszcza się wycinkę drzew i krzewów w uzasadnionych przypadkach złego stanu sanitarnego zieleni, jednak należy braki te uzupełnić nasadzeniami tego

samego gatunku w przypadku starodrzewu lub innymi gatunkami zgodnie z historycznymi wskazaniem. Wycinka bądź wykonanie nowych nasadzeń powinno być poprzedzone działaniami zawartymi w poniższym punkcie;

- dla nowego zagospodarowania cmentarza należy opracować dokumentację zawierającą analizę źródeł historycznych obiektu, analizę stanu istniejącego obiektu z określeniem jego stanu zachowania oraz plan zagospodarowania obejmujący elementy małej architektury, zieleni, układ komunikacyjny itp.;
- dla cmentarzy w wojewódzkiej ewidencji zabytków, w przypadku potrzeby nowego zagospodarowania lub rewaloryzacji cmentarza, należy uzyskać zalecenia konserwatorskie.

Inne stanowiska archeologiczne na obszarze gminy

W celu zachowania istniejącego zasobu kulturowego i topograficznego wraz ze strefą ochrony krajobrazowej istniejących stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej, ochrony stanowisk archeologicznych nie objętych ochroną prawną a posiadających istotne wartości dla dziedzictwa kulturowego gminy i budujące jej lokalną tożsamość, ochrony stanowisk o mniejszej lub nierozpoznanej jeszcze wartości kulturowej, wszechstronnego udokumentowania reliktyw pradziejowej i średniowiecznej przestrzeni osadniczej ustala się:

- wpisanie do gminnej ewidencji zabytków ;
- objęcie i sprawowanie ochrony stanowisk wskazanych w Rozdziale 1314.4.5. jako parków kulturowych;
- objęcie i sprawowanie ochrony na podstawie zapisów aktów prawa miejscowego, a w szczególności miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ;

Dla obszarów stref W I pełnej ochrony archeologicznej – konserwatorskiej obejmującej stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej o znaczących regionalnych i ponadregionalnych wartościach kulturowych nie objęte wpisem do rejestru zabytków, ale przeznaczone do bezwzględnej ochrony ustala się:

- zakaz lokalizacji wszelkich inwestycji, w tym wprowadzania zalesień, na terenach stanowisk o własnej formie krajobrazowej (grodziska i cmentarzyska kurhanowych) i na obszarach bezpośrednio do nich przylegających,
- uczytelnienie i ekspozycja w krajobrazie gminy stanowisk posiadających własną formę krajobrazową,

- adaptacja i włączenie w strukturę funkcjonalną gminy wartościowych elementów gminnego dziedzictwa archeologicznego,
- w szczególnych przypadkach (np. nierozpoznany stan zachowania stanowiska) dopuszcza się prowadzenie działalności inwestycyjnej po przeprowadzeniu na powierzchni stanowiska archeologicznych badań ratowniczych - tylko za zezwoleniem i w zakresie określonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków; archeologiczne badania ratownicze wyprzedzające prace inwestycyjne należy wykonać przed zmianą funkcji terenu, parcelacją terenu, zalesieniem, itd.,
- wymóg stosowania przepisów szczególnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; uzgodnienia wszystkich planów i projektów dotyczących terenów wyznaczonych stref ochrony archeologicznej z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku, Delegaturą w Słupsku,

Dla obszarów stref W II częściowej ochrony archeologiczno - konserwatorskiej: obejmującej stanowiska archeologiczne nie objęte ochroną prawną a posiadające istotne wartości dla dziedzictwa kulturowego gminy i budujące jej lokalną tożsamość ustala się:

- w przypadku planowania zmiany funkcji terenu, podziału działki, planowania prac ziemnych inwestycyjnych, w tym zalesień, na obszarze stanowiska archeologicznego obowiązuje wymóg przeprowadzenia na obszarach płaskich stanowisk archeologicznych badań ratowniczych wyprzedzających proces zainwestowania terenu związany z pracami ziemnymi (takie jak: parcelacja, lokalizacja zabudowy, melioracje, budowa systemów infrastruktury technicznej i dróg, zalesienia itd.), w trakcie których może dojść do naruszenia oraz zniszczenia warstw i obiektów archeologicznych zalegających pod powierzchnią ziemi, w zakresie określonym pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków; po zakończeniu badań archeologicznych teren może być trwale zainwestowany,
- zakaz zainwestowania terenu na obszarach cmentarzysk płaskich (kultury pomorskiej, łużyckiej, oksywsko - wielbarskiej) przed przeprowadzeniem archeologicznych badań ratowniczych wyprzedzających prace ziemne inwestycyjne w zasięgu lokalizacji cmentarzysk,
- wymóg stosowania przepisów szczególnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym dotyczących określania zakresu niezbędnych do wykonania badań archeologicznych; uzgodnienia wszystkich planów i projektów dotyczących terenów wyznaczonych stref ochrony archeologicznej z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku, Delegaturą w Słupsku,

- adaptacja i włączenie w strukturę funkcjonalną gminy wartościowych elementów gminnego dziedzictwa archeologicznego;

Dla obszarów stref W III ograniczonej ochrony archeologiczno - konserwatorskiej: obejmującej stanowiska o mniejszej lub nierozpoznanej wartości kulturowej, wymóg przeprowadzenia na obszarach stanowisk archeologicznych badań interwencyjnych o charakterze nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi realizowanego w trakcie procesu inwestycyjnego, w zakresie określonym pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków ustala się:

- po rozpoznaniu wartości kulturowych stanowiska na podstawie wyników archeologicznych badań interwencyjnych, w szczególnych przypadkach, może być niezbędne przeprowadzenie archeologicznych badań ratowniczych, w zakresie określonym pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków; po zakończeniu badań archeologicznych teren będzie mógł być trwale zainwestowany,
- wymóg stosowania przepisów szczególnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; uzgodnienia wszystkich planów i projektów dotyczących terenów wyznaczonych stref ochrony archeologicznej z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku delegaturą w Słupsku,

Kierunki kształtowania krajobrazu kulturowego

W celu zapewnienia harmonijnego rozwoju zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniającego walory środowiska przyrodniczego, tradycje kulturowe regionu i walory krajobrazowe, harmonijnego kształtowania współczesnego środowiska kulturowego, twórczo nawiązującego do przeszłości, zachowania integralności i zwartości przestrzennej istniejących układów zabudowy wiejskiej, kontynuowanie harmonijnego i organicznego procesu rozwoju miejscowości ustala się:

- sprawowanie ochrony i kształtowanie krajobrazu otwartego w sposób zapewniający harmonijne pod względem wizualnym współistnienie gospodarki człowieka z naturalnymi zasobami środowiska człowieka;
- poszanowanie tradycji w kształtowaniu krajobrazu kulturowego, a w szczególności zespołów zabudowy i jednostek osiedleńczych istotnych dla zachowania tożsamości lokalnej, w sposób: - uwzględniający lokalną tradycję budowlaną i historyczne zasady rozplanowania wsi, zapewniający planową i

kontrolowaną parcelację terenów prowadzoną zgodnie z lokalną tradycją, zapewniającą kontynuację harmonijnego i organicznego procesu rozwoju miejscowości;

- ochrona i harmonijne kształtowanie krajobrazowych walorów jednostek osadniczych w otwartym krajobrazie: cennych wnętrz krajobrazowych, dominant, eksponowanych sylwet wsi, przedpoli ekspozycji;
- podkreślenie w krajobrazie gminy obiektów i zespołów znaczących dla dziedzictwa kulturowego gminy i uczytelnienie stanowisk i obiektów archeologicznych;
- zachowanie w krajobrazie gminy wartościowych obiektów kultury materialnej:
 - obiektów archeologicznych,
 - kaplic i kościołów,
 - pałaców i dworów,
 - folwarków i pozostałości po nich,
 - młynów,
 - tradycyjnych obiektów budownictwa wiejskiego,
 - kapliczek i krzyży przydrożnych;
- dostosowanie nowej zabudowy oraz przekształceń zabudowy istniejącej pod względem wysokości, kubatury i kolorystyki do tradycyjnych form budownictwa wiejskiego, zasad kompozycyjnych wsi i walorów krajobrazowych;
- harmonijne i zgodne z lokalnymi tradycjami kształtowanie terenów zieleni zorganizowanej: parków, skwerów, zieleńców, alei i szpalerów drzew, zieleni przydrożnej;

Realizacja ustalonych kierunków następowała będzie poprzez akty prawa miejscowego, a w szczególności poprzez ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Strefy ochrony historycznego układu przestrzennego

Ze względu na istotne znaczenie jakie dla zachowania krajobrazu kulturowego gminy (oprócz ochrony, zachowania i opieki nad historycznymi budynkami, zespołami zabudowy czy historycznie ukształtowanymi typami zabudowy) mają ich wzajemne związki kompozycyjne i widokowe różnych form zagospodarowania terenu (w tym także z budynkami współczesnymi), układ zieleni i podziały parcelacyjne, fakt, iż krajobraz jest odzwierciedleniem przenikających się i warunkujących wzajemnie

przyrodniczych i kulturowych procesów zachodzących zarówno w czasie jak i w przestrzeni; w celu: zachowania rozplanowania zespołu przestrzennego, rewaloryzacji zdegradowanych elementów z dostosowaniem elementów nowych do historycznej kompozycji zespołu zabudowy, utrzymania historycznej zasady podziałów parcelacyjnych, utrzymania istniejącej zabudowy o wartości historycznej we właściwym stanie technicznym i funkcjonalnym, utrzymania historycznej kompozycji obiektów z dostosowaniem elementów nowych do kompozycji istniejącej, zachowania kompozycji układów zieleni, wraz z koniecznością uzupełniania ubytków i kontrolą dosadzeń, nawiązania w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu zabudowy i typu zabudowy; ustala się:

- strefy ochrony historycznego układu przestrzennego jako obszary zawierające elementy historycznie ukształtowanej struktury przestrzennej o wartości kulturowej w skali lokalnej - granice stref mają charakter orientacyjny, szczegółowe przebiegi granic oraz zasadność ich ustalania dla poszczególnych miejscowości zostaną ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego; na obszarach położonych w granicach strefy obowiązuje:
- lokalizacja nowej zabudowy i przekształcenia zabudowy istniejącej w sposób podporządkowany istniejącym układom historycznym, kontynuujący lokalne tradycje kształtowania przestrzeni;
- harmonijne dostosowanie nowej zabudowy i przekształceń zabudowy istniejącej do istniejących walorów kompozycyjnych i krajobrazowych (w szczególności eksponowanych sylwet);
- zakaz lokalizacji nowych dominant wysokościowych;
- zachowanie historycznie ukształtowanych typów zabudowy (przez typ zabudowy rozumie się zespół następujących cech zabudowy: usytuowanie, gabaryty, kształt dachu);
- kształtowanie nowej zabudowy i przekształcanie zabudowy istniejącej w sposób nawiązujący i respektujący historycznie ukształtowane typy zabudowy istniejące w sąsiedztwie;
- zachowanie, pielęgnację i uzupełnianie historycznej kompozycji i składu gatunkowego układów zieleni;
- kształtowanie zagospodarowania terenów w sposób uwzględniający lub podkreślający walory widokowe eksponowanych obszarów, obiektów i zespołów zabudowy.

Strefy ochrony ekspozycji

Ze względu na: istotne znaczenie jakie ma dla dziedzictwa kulturowego gminy, zachowanie jej krajobrazu kulturowego, a w szczególności ekspozycji widokowej miejscowości z dróg publicznych w celu ochrony powiązań widokowych pomiędzy terenami otwartymi, a zabudowanymi ustala się:

- strefy ochrony ekspozycji - granice stref mają charakter orientacyjny, szczegółowe przebiegi granic oraz zasadność ich ustalania dla poszczególnych miejscowości zostaną ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego; na obszarach położonych w granicach strefy;
- wyklucza się lokalizację zagospodarowania ograniczającego ekspozycję miejscowości z dróg publicznych;
- wyklucza się lokalizację zagospodarowania o charakterze dominanty przestrzennej;

Kształtowanie form zabudowy wsi

Ze względu na występowanie na terenie gminy Potęgowo kilku historycznie ukształtowanych typów zabudowy, a w szczególności budynków mieszkalnych; ustala się następujące zasady ochrony i kształtowania form zabudowy, a w szczególności budynków mieszkalnych, na obszarze gminy:

- ochrona historycznej zabudowy wsi, reprezentowanej przez główne, występujące na obszarze gminy typy tradycyjnej zabudowy wiejskiej;
- budynek szerokofrontowy z dachem dwuspadowym (z wystawką lub bez wystawki, murowany),
- budynek szerokofrontowy z podcieniami w narożach budynku, (z dachem naczółkowym lub dwuspadowym, murowany),
- budynek szerokofrontowy z dachem półpłaskim (murowany lub o konstrukcji szkieletowej, ze ścianką kolankową i frontową wystawką),
- budynek mieszkalny robotników folwarcznych (murowany, bez wystawek),
- mały dom mieszkalny (murowany, bez wystawki);
- organiczna, twórcza kontynuacja i adaptacja form architektonicznych właściwych dla lokalnej tradycji budowlanej opartej o historyczne typy występujące na obszarze gminy;

- uwzględnianie i respektowanie w trakcie projektowania nowych budynków charakterystycznych cech wyróżniających lokalne typy tradycyjnej zabudowy wiejskiej, a w szczególności:
 - kształtu dachu, kąta nachylenia połaci dachowych (ok. 20o lub ok. 40 -50o) oraz materiału pokrycia połaci dachowych (dachówka ceramiczna),
 - proporcji poszczególnych części bryły budynku, a w szczególności:
 - poziomu podłogi parteru względem poziomu posadowienia otaczającego terenu (nie więcej niż 0,5 m),
 - wysokości strefy fundamentów (cokołu) względem wysokości pierwszej kondygnacji nadziemnej liczonej do okapu dachu,
 - kubatury kondygnacji naziemnej do kubatury poddasza,
 - rzutu budynku (zbliżony do modułu od 1:1,2 do 1:2);
 - wysokości budynków (1-kondygnacyjne lub 1,5-kondygnacyjne),
 - sposobu kształtowania elewacji frontowej (symetria),
 - wykorzystania tradycyjnych materiałów (cegła licowa, kamień - w szczególności strefa cokołu i fundamenty, drewno - konstrukcja, wykończenia, tynki, ceramiczne pokrycia dachów itp.).

MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Na terenie gminy Potęgowo obowiązuje obecnie szereg miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ze względu na dużą ich liczbę nie zamieszczono ich w niniejszym dokumencie. Wykaz znajduje się na stronie internetowej:

<https://bip.potegowo.pl/m,590,miejscowe-plany-zagospodar-przestrzen-gminy.html>

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego zostały opracowane dla obszarów należących do gminy Potęgowo, dla poszczególnych miejscowości lub dla ich części. Zapisy planów uwzględniają ogólne zasady ochrony konserwatorskiej, wprowadzając na terenach chronionych prawem obowiązek uzgadniania wszelkiej działalności inwestycyjnej oraz wszelkich działań mających wpływ na zachowanie zabytkowej przestrzeni z właściwym konserwatorem zabytków.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY POTĘGOWO

6.1 CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA GMINY POTĘGOWO

Gmina Potęgowo położona jest w północno-centralnej części województwa pomorskiego, na wschodnim skraju powiatu słupskiego. Od wschodu graniczy z gminami Nowa Wieś Lęborska i Cewice, należącymi do powiatu lęborskiego, od południowego wschodu z gminą Czarna Dąbrówka wchodzącą w skład powiatu bytowskiego, od południowego zachodu z gminą Dębica Kaszubska, od zachodu z gminą Damnica, a od północy z gm. Głównicy. Niewielkie odcinki koryt rzecznych stanowią naturalną granicę gminy - na północnym wschodzie jest to rzeka Łeba i na południowym wschodzie - Łupawa.

W podziale na regiony fizycznogeograficzne gmina Potęgowo w zdecydowanej większości położona jest w podprowincji fizycznogeograficznej Pobrzeży Południowo bałtyckich, w jej południowej części w obrębie makroregionu Pobrzeże Koszalińskie. Prawie cały obszar gminy należy do mezoregionu Wysoczyzna Damnicka. Jedynie jej północno wschodni skraj stanowi niewielki fragment Pradoliny Redy - Łeby, a skraj południowo zachodni przynależy już do mezoregionu Pojezierze Kaszubskie. Według regionalizacji fizycznogeograficznej J. Kondrackiego teren gminy położony jest w granicach czterech mezoregionów fizycznogeograficznych:

- Wysoczyzny Polanowskiej - południowo-wschodni skrawek gminy;
- Wysoczyzny Damnickiej - centralna i zachodnia część gminy;
- Pradoliny Łeby-Redy - wschodni kraniec gminy;
- Pojezierze Kaszubskie - południowo-wschodni kraniec gminy.

Rzeźba powierzchni w granicach gminy jest łagodnie pofalowana do form moreny równinnej, urozmaicona licznymi dolinami o różnej wielkości i charakterze. Mniejsze doliny rzeczne i erozyjne charakteryzują się zmiennymi kształtami, zwykle są bezodpływowe tzw. wytopiskowe, mają łagodne zbocza, a ich dno jest na ogół bagniste. Często w takich dolinach występują jeziora

Krawędzie dolin rzecznych są porożcinane erozyjnie i porośnięte lasami. Duży kompleks leśny występuje również na południowo-wschodnim krańcu gminy. Pozostały

teren gminy jest użytkowany rolniczo, a występujące na nim lasy nie tworzą większych kompleksów.

Obszar gminy Potęgowo położony jest w granicach dwóch zlewni Przymorza. Zachodnia i centralna część gminy należy do zlewni środkowej Łupawy, natomiast część wschodnia i północno-wschodnia odwadniana jest poprzez Łebę i jej dopływy.

Lasy występują głównie w południowej i we wschodniej części gminy wzdłuż jej granic. Część północna i zachodnia gminy jest ich praktycznie zupełnie pozbawiona. W strukturze siedlisk leśnych dominują siedliska borowe: boru świeżego oraz boru mieszanego świeżego. Siedliska o wyższym potencjale - lasu mieszanego świeżego zajmują ok. 20% powierzchni siedlisk. Pozostałą powierzchnię stanowią siedliska wilgotne i bagienne, głównie boru mieszanego bagiennego oraz olsu, związane z dolinami rzek: Łupawy i jej dopływów oraz Łeby.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY POTĘGOWO

CZERWIENIEC

Wieś w gminie Potęgowo; Zirtzunske (1518), Zirsevenitze (1531), Zirschwenske (1575); nazwa pierwotna rekonstruowana jako Czyrwienskie, kasz. Czerweczin i jest to nazwa topograficzna od przymiotnika czerwony (być może o glebie); niem. Schierwenz (d. Czierwenz).

- 1518 rok – Książę Pomorski Bogusław X (Bogisław X) nadał wieś jako lenno Peterowi Stojentinowi na Górzynie (zu Gohren), składające się z dóbr odziedziczonych przez ojca, do których należała także część Czerwieńca;

- 1590 rok – we wsi było dwunastu chłopów;

- 1683 rok – wdowa po Peterze Otto von Stojentin, sprzedała majątek Gneomarowi Reinholdowi von Hoym (potwierdzenie tego faktu w klasyfikacji włokowej z 1717 roku); z rąk rodziny Hoym Czerwieniec przeszedł na własność rodu Somnitz, a następnie hrabiów von Münchow (Grafen von Münhow);

- 1784 rok – we wsi znajdował się folwark, młyn wodny, kuźnia, karczma, warsztat garncarski oraz działał nauczyciel; łącznie posiadłość liczyła 24 dymów;

- 1804 rok – właścicielem został jeden z przedstawicieli rodu Schlieffenów;
- 1847 rok – Czerwieniec od Eugena von Weiher odkupił niejaki pan Cramer, który prawdopodobnie wznosił obecnie stojący dwór w stylu neorenesansowym;
- 1914 rok – zestawienie posiadanych gruntów i inwentarza na podstawie ziemskich ksiąg adresowych: ogółem 727 ha, w tym pól uprawnych 259 ha, łąk 149 ha, pastwisk 154 ha, lasów 162 ha, lustra wód 3 ha, konie 26 szt., rogaczna 250 szt., w tym krów mlecznych 100 szt., trzody chlewnej 235 szt;
- 1938 rok - powierzchnia majątku wynosiła 175 ha, z czego 60 ha to grunty orne, 45 ha łąki, 20 ha pastwiska, 40 ha lasy, a 10 ha wspólnoty (drogi, działki przyzagrodowe etc.); we wsi było 35 gospodarstw, reszta majątku była w rękach Elizy Schroeder; w ziemskiej księdze adresowej, jako właściciele byli zapisani kolejno: Gottlob Bär, Hermann Byck, Herbert Neumann, Willy Neunann, Wilhelm Somke.

DARŻYNO

Etymologia nazwy wiąże się z imieniem Darż. jako Darsin odnotowana w 1301 roku. W dokumentach z 1561 roku występuje nazwa Darssin.

- 1428 rok – według historii rodu von Puttkamerów, od tej daty Darżyno i Potęgowo było w ich posiadaniu;
- 1491 rok – w dokumentach odnotowano, iż panem na Darżynie był Tetzlaff von Puttkamer;
- 1523 rok – wymienia się Martena von Puttkamera „tho Darsyn”;
- 1684 rok – wraz z miejscowością Pottangow (czyli dzisiejszym polskim Potęgowem) Darżyno przeszło w ręce rodziny Grumbkow;
- 1779 rok – po śmierci generała majora von Grumbkowa, wdowa po nim – Friederike von Podewils – odziedziczyła w drodze spadku Darżyno i liczne inne majątki w powiecie Słupsk;
- 1784 rok – we wsi znajdował się folwark i 21 dymów;

- poprzez małżeństwo Friederiki von Podewils z Ernstem von Bonin Darżyno przeszło na własność rodziny von Bonin;
- 1910 rok – w rejestrach jako właściciel majątku figuruje pan Ernst von Bonin;
- 1928-1938 – właścicielem był Franz Deinert;
- 1926-1927 – przeprowadzono akcję osiedleń na ziemiach majątku: powstały 24 gospodarstwa osadnicze;
- początek lat 40-tych XX wieku – we wsi była m.in.: kasa zapomogowo-pożyczkowa, dwa zajazdy oraz placówki handlu bydłem; była tu także rozdzielnia energetyczna;
- do początku lat 70-tych XX wieku we wsi stał dwór murowano-szachulcowy z początku XIX wieku, którego północno-wschodnia część była o około 50 lat późniejsza.

DĄBRÓWNO

Polska nazwa jest kalką nazwy niemieckiej Schöneichen „piękne dęby” z pewną adaptacją słowotwórczą.

- wieś najpierw była owczarnią majątku Grąbkowo;
- 1784 rok – została wydzielona kolonia Schönfeld z folwarkiem;
- 1839 rok – wieś uzyskała samodzielność i wówczas otrzymała swoją nazwę;
- 1928 rok – liczący 821 ha majątek z folwarkiem Schöneichen pozostawał w rękach Leo von Zalewskiego, a następnie został zasiedlony;
- 2001 rok – we wsi odkryto prehistoryczny cmentarz.

GŁUSZYŃKO

W czasach przedwojennych Głuszyńko nosiło niemiecką nazwę „Klein Gluschen”.

GŁUSZYNO

W starych dokumentach: Gluschen (1574), Glussenn (1575). Nazwa dwuznaczna: albo topograficzna od określenia głusza albo dzierżawcza od nazwy osobowej Głuchy.

Bogate pozostałości po osadnictwie sprzed tysięcy lat odkryte przypadkowo przez młodzież; kilkaset różnego rodzaju obiektów będących pozostałością po osadach i cmentarzyskach (3,5 tys. p.n.e. – 1 tys. n.e.), począwszy od obozowisk ludności kultury amfor kulistych, poprzez ludność kultury ceramiki sznurowej o nawiązaniach skandynawskich i jutlandzkich, kultury grobsko - śmiardowskiej z wczesnego okresu epoki brązu, kultury łużyckiej i kultury oksywskiej, wielbarskiej, po okres wędrówki ludów i wczesne średniowiecze. Tak liczne skupienie śladów osadnictwa w obrębie jednego wyniesienia, odzwierciedlające działalność człowieka przez kilka tysięcy lat, obrazuje dynamikę zmian kulturowych na Pomorzu. Na uwagę zasługuje fakt niemal stałego udziału kultury o tradycji skandynawskiej w dziejach Pobrzeża Słowińskiego.

- według historii rodziny von Rexin wieś już w XV wieku należała do tego rodu;
- 1482 rok – wieś była w posiadaniu rodziny von Rexin;
- 1523 rok – wzmiankowany jest „Monten Rexins nagelathene Kindere, mit Jürgen rexins Kinder to glussen”;
- 1682 rok – majątek został sprzedany Joachimowi Ernstowi von Grumbkow; następnie należy do ministra Filipa Otto von Grumbkow;
- od 1706 roku – majątek w posiadaniu rodziny von Somnitz;
- 1717 rok – lustracja wykazuje, że właścicielem był Peter Christoph von Somnitz; następni właściciele to: pruski generał dywizji Jerzy Teodoryk von Puttkamer, Kameke i Pirch;
- 1784 rok – w Głuszyńcu był folwark, kuźnia, nowy folwark nazywany Marienhof, młyn wodny oraz 21 dymów; wieś utrzymywała też nauczycielkę;
- 1804 rok – majątek w posiadaniu kapitana von Paris;
- 1807 rok – wieś należy do von Schulza;
- 1854 rok – dobra kupił August Ferdynand Neitzke;

- 1893 rok – własność Heinemanna;
- 1910 rok – majątek w posiadaniu Rieck-Eggebert;
- 1928 rok – dobrami zarządzał Harry Pollnau;
- 1938 rok – ostatnią właścicielką była Anna Pollnau;
- 1939 rok – poza majątkiem we wsi było w 10 gospodarstw; Po oddalonym na zachód od wsi młynie dziś pozostały tylko ruiny.

GRAPICE

Nazwa pierwotna rekonstruowana jest jako Grabce. Grapetze (1523), Grapiz (1546), Grapzow (1780). Jest to nazwa topograficzna pochodząca od nazwy drzewa - grab, jej obecna postać jest resubstytucją nazwy niemieckiej Grapitz.

- do 1772 roku dobra należały do rodziny von Zitzewitz;
- 1772 rok – Kaspar Friedrich von Massow wszedł w posiadanie wsi;
- 1818 – 1847 – majątek w rękach von Puttkamerów;
- 1847 rok – Grapice wykupuje Karl Wilhelm Wallenius i w rękach tego rodu pozostały do 1945 roku; ostatnim właścicielem był Christoph Wallenius.

GRĄBKOWO

Najstarsze zapisy nazwy: Grumbkow (1584), Grumbkau (1699). Jest to nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej Grąbek/Grąb. W dokumentach nazwa rodu pojawia się wcześniej niż nazwa miejscowości.

- do 1782 roku, z małymi przerwami Grąbkowo było własnością i siedzibą rodu Grumbkow; późniejszymi właścicielami majątku zostali Bohmowie, a potem major Gebhard von Blücher; od niego dobra nabył Jerzy Ludwik Fabian von Puttkamer;
- 1894 – 1897 – właścicielem majątku był Karol von Isenburg und Budingen-Blerstein;
- 1897 – 1945 – majątek należał do rodziny von Livonius;

- 1945 rok – do wsi wkroczyli Rosjanie, którzy właścicielowi wsi (von Livonius) odrąbali ręce i nogi i jeszcze żywego rzucili świniom na pożarcie.

KARŻNICA

W dokumentach występują różne postaci nazwy: Kercznisse (1485), Kartzenitze (1493), Karssenitze (1527), Karstnitz (1628). Nazwa pierwotna Charstnica od lichego siana, trawy ulubionej przez konie w kaszubszczyźnie „charst” albo od określenia odpowiadającego polskiemu „karcz”, czyli resztki pniaka z korzeniami, wykarczowana rola. Nazwa niemiecka Wendische Karstnitz wskazuje, że miejscowość długo zachowywała charakter słowiański.

- 1531 rok – wieś w posiadaniu von Chorken;

- 1575, 1601 i 1605 – dokumenty z tych lat wymieniają nazwisko rodziny von Tessen; po śmierci Schwantes von Tessen wieś przeszła we władanie księżnej Erdmuty i rodziny von Chorken;

- 1717 rok – właścicielami są bracia Kaspr i Jan Fryderyk von Gorcken;

- 1724 rok – Karżnica należy do von Grumbkow;

- 1733 rok – minister Filip Otto von Grumbkow sprzedaje majątek Joachimowi von Kettelhack, a następnie przechodzi na rodzinę von Kleist;

- 1803 rok – wieś należy do von Krockow, którzy nabyli ten majątek wraz z Rumskiem, Równem i Siodłoniem (gmina Główny);

- 1855 rok – Karżnica jest w posiadaniu rodziny von Wedel, następnie Alexandra von Livonius

(zmarły 1871 roku) i jego syna Artura (zmarły 1904); ostatnim właścicielem był Lehmann; wśród właścicieli byli również Puttkamerowie.

ŁUPAWA

Nazwa pierwotna odnotowana w dokumentach w formie „de Lupaua” (1310), Lupow (1590). Nazwa przeniesiona z nazwy rzeki, a ta od czasownika – łupić, czyli byłaby to nazwa rzeki o urwistych brzegach, jak gdyby łupanych i głębokim korycie.

- 1282 rok – najstarsza wzmianka o wsi; Łupawa znajdowała się wówczas w posiadaniu klasztoru w Kołbaczu;
- ok. 1300 roku – miejscowość przeszła w ręce szlachciców polskich Svenzonon (Święców), a po ich wymarciu – do niemieckiego zakonu rycerskiego (inne źródła podają, że po wygaśnięciu rodu Svenzonon przeszła w posiadanie rodziny Tesscn i Puttkamer; później Ewald von Puttkamer z Łosina sprzedał posiadłość von Zitzewitzom);
- 1310 rok – był tu już kościół i pleban;
- wiek XVII – wieś przeżywała okres prosperity, a szczególnie z początkiem panowania Fryderyka III;
- 1628 rok – rejestr podatkowy jako dziedzica wymienia Hectora zu Kantze, który posiadał na 260 ha: 6 zagrodników, 1 młyn, 1 karczmę, 1 pasterza i 1 parobka;
- do 1683 roku majątek był własnością rodu von Zitzewitz, posiadającego w Łupawie XVI-wieczny zapewne zamek zwany Canitz, zniszczony w czasie wojny 30-letniej przez wojska szwedzkie;
- 1683 rok – dobra nabył Generalny Komisarz Wojenny Joachim Ernest von Grumbkow, który na ruinach starego zamku wznosił pałac;
- 1689 rok – osada otrzymała na krótko prawa miejskie;
- 1690 rok – po śmierci Joachima Łupawę odziedziczył najmłodszy z jego czterech synów Filip Otto;
- 1752 rok – umiera Filip Otto, a ostatnim z von Grumbkowów właścicielem majątku zostaje jedyny jego syn – Filip Wilhelm;
- do 1778 roku głoszono tu kazania kaszubskie;
- 1778 rok – po śmierci Filipa Wilhelma, główną spadkobierczynią pozostała jego jedyna córka, zamężna z von Podewilsem;
- 1779 rok – po śmierci pierwszego męża córka von Grumbkova zawarła drugi związek małżeński z generałem leutnantem Fryderykiem Otto von Bonin; od tej pory Łupawa należy do rodu von Bonin;

- 1900 – 1920 – majątek był w posiadaniu von Puttkamerów;
- 1920 rok – dobra z powrotem należą do rodziny von Bonin; ostatnim właścicielem był Ernest von Bonin;
- 1941 rok – był tu obóz pracy przymusowej dla Polaków;
- 9.03.1945 roku – do wsi wkroczyły oddziały radzieckie i zdobyły most na rzece Łupawie;
- 1946 rok – gospodarstwo i pałac przejęło Państwowe Gospodarstwo Rolne.

MALCZKOWO

Poprzednie nazwy: Malescicz (1313), Malsytzekow (1350). Nazwę pierwotną rekonstruuje się w formie Malczyce od nazwy osobowej Malczyc, Malec, Malc.

- od 1575 roku Lenno Puttkamerów;
- 1666 rok – poprzez małżeństwo z Puttkamerówną część majątku przeszła w ręce Martina O. von Massow;
- XVIII wiek – wieś była w posiadaniu rodziny von Grumbkow;
- 1784 rok – we wsi był folwark, cegielnia, karczma, nauczyciel, w obrębie majątku folwark Wilhelmshof, strażnik drzewa (leśniczy) i razem 20 zagród;
- XIX wiek – kolejne małżeństwa powodowały zmiany właścicieli; jako wiano Fryderyka z domu Grumbkow wniosła je do rodziny von Podewilsów, a z kolei Podewilsówna do rodziny von Bonin;
- 1883 rok – Malczkowo nabył August Beyer, który wybudował tu gorzelnię, dwór, powiększył powierzchnię uprawną poprzez karczunek; jego syn – Richard, kontynuował rozpoczęte przez ojca unowocześnianie gospodarki i wybudował fabrykę płatków ziemniaczanych;
- 1939 rok – we wsi było 11 gospodarstw chłopskich.

NIECKOWO

Poprzednie nazwy: Nesekow, Necekoue, Neckouo (1282), Netzkow (1531), Natzkow (1621), Neitzkow (1628). Nazwa topograficzna od określenia „nie ciec, nie płynąć” lub od nazwy osobowej Niczek.

- 1628 rok – jako właściciel Nieckowa wzmiankowany jest Jurgen von Wobeser;
- pod koniec XVII wieku swoją część Nieckowa i majątek Czerwieniec Peter O. von Stojentin sprzedał Gneomarowi von Hoym;
- 1717 rok – lustracja wykazuje jako współwłaścicieli Martena von Wobesera i Gneomara Reinholdta von Hoym oraz 2 chłopów i 1 kosetę;
- dobra przechodziły z rąk do rąk, przez dłuższy czas gospodarzyli tu von Münchowowie;
- 1784 rok – we wsi był folwark i tylko 5 dymów;
- ostatnim posiadaczem majątku Nieckowo był Max Schlegel;
- po 1928 roku dobra zostały wykupione i zasiedlone; na resztówce po dawnym szlacheckim majątku o powierzchni 202 ha gospodarzył Wilhelm Becker;
- 1939 rok – było tu 26 gospodarstw, szkoła, plac zabaw (przed domem nr 5 z prawej, do dziś drzewa wyróżniają plac w terenie).

NOWA DĄBROWA

Nazwa topograficzna antonimiczna wobec Starej Dąbrowy. Miejscowość ta należała do 18 wsi królewskich pozostających pod zarządem odpowiedniego urzędu w Słupsku. Większość mieszkańców zajmowała się przędzalnictwem. Nowa Dąbrowa zachowała do końca charakter wsi chłopskiej.

- 1764 rok – wieś powstała przez wyodrębnienie z majątku Dąbrowa;
- 1784 rok – było tu 17 domów;
- 1939 rok – we wsi było 26 gospodarstw.

POGANICE

Poprzednie nazwy: Poganitz (1569), Pogganitz (1595), Pogantze (1628). Nazwa patronimiczna od nazwy osobowej Pogacn. Nazwa obecna to resubstytucja niemieckiego zapisu typu Pogantze.

- 1457 rok – miejscowość wraz z innymi dobrami z nadania księcia Eryka Pomorskiego otrzymała w lenno rodzina von Grumbkow (znaczącymi osobistościami rodu byli: minister brandenburski Joachim von Grumbkow i pruski minister Philipp von Grumbkow);

- XVII wiek – wieś znajdowała się w posiadaniu rodziny von Pirch;

- 1706 rok – Claus von Pirch odkupił majątek Poganice od Philippa Otto von Grumbkow;

- 1717 rok – właścicielem był Claus Curth von Pirch;

- 1784 rok – we wsi był folwark, młyn wodny, pracował tu nauczyciel i w sumie było 15 dymów;

- 1804 rok – dobrami zarządzał Hans Felix von Pirch;

- 1825 rok – majątek przeszedł w posiadanie rodziny Rieck, później Rieck-Eggebert;

- 1854 rok – Alexander Post ożenił się z wdową po Hermanie Rieck, Elisą;

- 1893 rok – po śmierci Alexandra Posta majątek przeszedł na własność syna Elisy z pierwszego małżeństwa, Ericha Rieck-Eggebert, który podjął się przebudowy i rozbudowy całego założenia dworskiego; rozpoczął także budowę pałacu, który w aktach nr 2466 Urzędu Katastralnego w Słupsku wymieniany został jako „Pański dom mieszkalny - zamek”;

- 1931 rok – Erich Rieck-Eggebert zmarł, a wieś przeszła na jego syna, też Ericha, który był ostatnim panem majątku w Poganicach.

Poganice słynęły z elektrowni wodnej, która zasilala w energię nie tylko Poganice, ale i Żochowo.

POTĘGOWO

W literaturze spotyka się różne nazwy pierwotne wsi: Pottegaw (1523), Pottangow (1529), Pottenchow (1605). Prawdopodobnie nazwa pochodzi od nazwiska Potęga, albo jest to nazwa topograficzna od bazy „tęga, tężyć”.

- Potęgowo pierwotnie było folwarkiem Darżyna;
- 1428 rok – według historii rodu von Puttkamerów, od tej daty Darżyno i Potęgowo było w ich posiadaniu;
- 1523 rok – w dokumencie z tego roku jest zapissek „Peter Putkummer tho Pottegaw”;
- 1648 rok – Puttkamerowie sprzedali dobra rodzinie von Grumbkow;
- 1827 rok – drogą dziedziczenia dobra te przejął Otto Heinrich von Bonin; ostatni z tego rodu dziedzice Potęgowa to Friedrich (zmarł w 1877 roku) i Ernst;
- 1870 rok – otworzono linię kolejową;
- 1931 rok – po śmierci Ernsta von Bonin większość majątku została zasiedlona, a resztą zarządzał Karl zum Winkel, dotychczasowy dzierżawca;
- Potęgowo w latach międzywojennych było prawdziwym centrum gospodarczym dla okolicy, z dobrze rozwiniętym handlem, usługami i rzemiosłem; □ 1939 rok – były tu 53 gospodarstwa.

RĘBOWO

Poprzednie nazwy: Rambouo (1294), Rambow (1779-85). Nazwa prawdopodobnie kulturowa od rąb – wyrąb lasu albo od nazwy osobowej Ręb (od rąbać). Znane są pochodzące stąd pierwsze siekierki brązowe z niskimi brzegami, które Pomorze otrzymywało z terytorium grupy śląsko-wielkopolskiej we wczesnym okresie epoki brązu.

RUNOWO

Poprzednie nazwy: Runaw, Runow, Runau (1379, 1699). Nazwa dwuznaczna: albo od nazwy osobowej Run, Runo, albo topograficzna od rzeczownika pospolitego – runo, czyli poszycie leśne albo skóra wraz z wełną.

- IX wiek - Runowo, jako jedna z małych wspólnot plemiennych wchodząca w skład dużego zespołu terytorialnego, obejmującego Pomorze Gdańskie z pasem Pobrzeża w dorzeczu Wieprzy, Słupi, Łupawy i Łeby;
- Po zwycięstwie Bolesława Krzywoustego nad książętami – Warcisławem I i Raciborem I, w początkach chrystianizacji Pomorza, Runowo należało do księstwa sławieńskiego, aż do końca XI wieku i na początku XII wieku do kasztelani słupskiej;
- 1421 rok – wieś wzmiankowana jako lenno rodziny von Grumbkow;
- 1523 rok – dzięki Jasperowi von Grumbkow miejscowość otrzymała nazwę Runowo;
- 1688 rok – wzmianka o kościele – był to kościół filialny kościoła w Skórowie;
- 1690 rok – dzięki staraniom Joachima Ernsta von Grumbkow i Fryderykowi III powstał tu dom (klasztor) dla 12 ubogich panien: 4 ze stanu szlacheckiego i 8 – mieszczańskiego, które były podporządkowane zarządcy majątkowemu; w zamian za pracę otrzymywały „bony żywnościowe” oraz opał;
- 1717 rok – lustracja jako właściciela majątku wymienia Filipa Otto von Grumbkow;
- 1784 rok – we wsi był folwark, młyn wodny, kuźnia, tartak, jeden powóz, nauczyciel, 8 gospodarzy majątnych, 13 gospodarzy małorolnych i łącznie 26 zagród;
- XVIII wiek – z dóbr runowskich powstała nowa wieś Węgierskie; majątek następnie, poprzez małżeństwo, przeszedł w ręce von Boninów;
- 1855 rok – został utworzony majorat Łupawa, między innymi z Runowem;
- 1931 rok – po śmierci Ernsta von Bonin dobra przeszły w ręce barcińskiej gałęzi von Puttkamerów, natomiast Runowo zostało zasiedlone;
- we wsi istniała kaplica grobowa, w której znajdowała się XVII-wieczna płyta nagrobna.

RZEHHCINO

Poprzednie nazwy: Rekczin (1341), Ricczin (1379). Jest to nazwa dzierżawcza z formantem „-ino” od nazwy osobowej Rzechta bądź Raks, Rekxa.

- Lenno von Rexinów, kilkakrotnie później dzielone;
- 1717 rok – jako właściciele wymienieni są Claus Heinrich i Barthold Friedrich von Rexinowie; później w części należało też do Vormannów;
- 1784 rok – w Rzechcinie były trzy folwarki, młyn wodny i łącznie 22 dymy; wieś utrzymywała też nauczyciela;
- 1767 rok – pierwsza informacja o tutejszej szkole; w tych czasach pozostało tu już niewielu Kaszubów;
- 1804 rok – dobra przeszły w ręce von Kösteritza;
- 1846 rok – majątek zakupił Würstenberg i do końca pozostały własnością tej rodziny.

SKÓROWO

Nazwa powinna raczej brzmieć Skorzewo. Nazwa dwuznaczna: albo topograficzna od określenia szybki (skory), albo od nazwy osobowej Skorz z formantem -ewo. Nazwa dzisiejsza nawiązuje do niemieckiej formy nazwy wsi Schurow.

- 1315 rok – pierwsza wzmianka o wsi w dokumencie margrabiego Waldemara, w którym nadał w lenno wieś Kasimirowi Svenzo (Święcy) i jego dziedzicom; Święcowie byli wówczas możnym rodem i posiadali co najmniej dziesięć wsi;
- 1530 rok – Skórowo przeszło jako własność lenna w ręce rodziny von Stojentin;
- 1628 rok – w posiadaniu von Wobeserów;
- początek XVIII wieku – dobra należały po części do Wobeserów, Somnitzów i Grumbkowów.
- 1780 rok – majątek wykupił Karl Friedrich von Puttkamer;
- 1784 rok – we wsi był folwark, kowal, leśniczówka i łącznie 21 dymów;
- po I wojnie światowej majątek został wykupiony i zasiedlony; powstało 58 nowych gospodarstw chłopskich;
- w latach międzywojennych Skórowo było dużym ośrodkiem handlu, rzemiosła i usług.

WIELISZEWO

Poprzednie nazwy: Valsow (1376), Filstow (1779-85). Zapewne od nazwy osobowej Wielisz, choć nie można zupełnie wykluczyć pochodzenia nazwy od olsza.

- do XIX wieku wieś była folwarkiem Karżnicy;
- 1803 rok – majątek karżnicki został nabyty przez von Krockowów;
- 1830 rok – w Wieliszewie gospodarowało sześciu chłopów;
- 1862 – 1924 – dobra w rękach rodziny von Livonius; □ 1924 rok – wieś była własnością Engelhard Lehmann; □ 1938 rok – istniało tu 38 gospodarstw.

WARCIMINO

Poprzednie nazwy: Warczemyn (1379), Versemyn (1523), Varzmin (1626-35), Warcemino. Nazwa dzierżawcza z formantem -ino od spieszzonego imienia Warcim.

- początkowo własność von Grumbkowów;
- 1576 rok – w dokumentach wymienia się nazwisko drugiego właściciela – Paweł; Warcimino zostało podzielone na dwie części: Varzmin A obejmujący duży folwark z młynem należał do Joachima E. von Grumbkow; Varzmin B obejmujący mały folwark należał przez jakiś czas do Pavelzów, a jego ostatnim właścicielem był Wilhelm zum Winkel;
- Varzmin A przeszedł poprzez małżeństwo na Friedricha Otto von Bonin; w tej rodzinie pozostawał nieprzerwanie do 1931 roku.

WĘGIERSKIE

Wieś powstała w XVIII wieku z dóbr runowskich. Nad rzeczką na północnym krańcu wsi znajdował się młyn, po którym do dziś zostały fundamenty.

ŻOCHOWO

Jako Sochow występuje w dokumencie z 1523 roku. Nazwa utworzona od nazwy osobowej Żech/Żoch. W lasach żochowskich znajdowała się mała osada Burchkathen

wraz z karczmą (3 kilometry na północ od głównej drogi - wiodąca tam droga zaczyna się naprzeciwko kościoła), która na starych mapach widnieje od początku XIX wieku (na mapach XVIII-wiecznych w miejscu tym umiejscowiony jest młyn). Tuż przy osadzie był bród na Łupawie. Osada najprawdopodobniej została wyludniona pod koniec XIX wieku. Do dziś zachowały się kamienne fundamenty po kilku budynkach.

- początkowo lenno Puttkamerów;
- 1457 rok – źródła historyczne wymieniają jako właściciela Martina von Puttkamer;
- 1523 rok – wymieniają „Hans Putkummer tho Sochow”;
- 1717 rok – jako właściciel występował Klaus Kurt von Pirch;
- 1728 – 1777 – majątek był oddany w zastaw któremuś Grumbkowowi;
- 1784 rok – we wsi był folwark, dom drwala, 8 dymów;
- 1804 rok – właścicielem był jakiś Pirch, a w następnych latach von Mach i von Levinski;
- 1843 rok – dobra kupił von Bandemer;
- początek XX wieku - majątek został wykupiony i rozparcelowany na 48 działek.

ŻYCHLIN

Poprzednie nazwy: Zechelin (1279), Zhechelin (nazwa osobowa) (1280), Sechlin (1363). Od nazwy osobowej Ciechła. Nazwa dzisiejsza jest fonetycznym substytutem nazwy niemieckiej Zechlin.

- od 1457 roku własność lenna rodziny von Grumbkow;
- 1717 rok – wzmiankowany jest jako właściciel Dionisius von Zastrow; majątek poprzez małżeństwo przeszedł w końcu do rodziny von Bonin.

Dane dotyczące charakterystyki i historii gminy opracowano na podstawie kwerendy archiwalnej w WUOZ, dokumentów strategicznych gminy (jak np. gminna strona www, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego) oraz zasobów własnych

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME I KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY

Gmina Potęgowo obfituje w obiekty zabytkowe. Wykaz obiektów wpisanych do GEZ znajduje się na końcu opracowania. Na terenie gminy przeważająca liczba obiektów o wartościach kulturowych i historycznych pochodzi z XIX i 1 poł. XX w.

Istotny element kultury materialnej stanowi zachowana zabudowa wiejska – chaty i domy z połowy XIX i początku XX w., które znajdują się we wszystkich wsiach gminy i w rozproszonych zagrodach oraz budynki o charakterze miejskim. Obiekty mieszkalne stanowią najliczniejszą grupę obiektów zabytkowych. Zazwyczaj posiadają one niezbyt duże walory architektoniczne, jednak ze względu na historyczny charakter są warte zachowania. Relatywnie niewiele jest natomiast budynków gospodarczych, a te wpisane do GEZ stanowią część zachowanych układów folwarcznych otaczających zespoły dworsko-parkowe. W GEZ znajdują się również obiekty techniki, takie jak np. młyn w Poganicach czy też zespół dworca kolejowego w Potęgowie. Charakterystyczne dla historii regionu budynki takie jak np. leśniczówki czy dawny urząd celny w Łupawie również znalazły się w ewidencji.

Znaczącą grupą obiektów są obecne w wielu miejscowościach gminnych zespoły dworsko-parkowe i folwarczne, obejmujące zarówno architekturę rezydencjonalną, jak i gospodarczą, a także tereny zieleni komponowanej wraz z małą architekturą.

Krajobraz kulturowy

Na obszarze gminy dominują układy dworsko-folwarczne, w sąsiedztwie których rozwinęły się współczesne miejscowości. Można wyróżnić cztery główne typy układów występujących w gminie Potęgowo:

- Wieś folwarczna – np. miejscowości: Dąbrówno (część zachodnia), Głuszyno, Głuszynko, Grapice, Grąbkowo (część centralna wsi), Łupawa (część południowa), Karznica, Malczkowo, Nieckowo, Potęgowo (część zachodnia), Rzechcino (część centralna i południowa), Skórowo Stare, Warcimino;
- Wieś ulicowa – np. miejscowości: Chlewnica, Łupawa (część centralna), Malczkówko, Nowa Dąbrowa, Rzechcino (część północna), Wieliszewo, Żychlin;
- Wieś rzędowa – np. miejscowości: Dąbrówno (część wschodnia), Darżynko, Grąbkowo (część wschodnia), Radosław, Runowo (część zachodnia), Warcimino (kolonia);

- Wieś o układzie nieregularnym – np. miejscowości: Czerwieniec, Rębowo, Węgierskie.

We wsiach gminy można doszukać się układów siedlisk, które są charakterystyczne dla tego regionu oraz poszczególnych miejscowości. Stanowią one dobry przykład zabudowy harmonijnie wkomponowanej w krajobraz.

- zagroda będąca układem dwóch budynków mieszkalnych połączonych z budynkiem gospodarczym i ustawionych szczytowo względem drogi; jedna strona posiada wyraźnie dłuższą część gospodarczą o L-kształtnym rzucie; występuje w Warciminie Kolonii, zachodniej części Runowa;
- zagroda z połączonym budynkiem mieszkalnym i gospodarczym oraz przeciwległym budynkiem gospodarczym; wszystkie budynki ustawione szczytowo do drogi; występuje w Warciminie-Kolonii;
- zagroda ze zwartą zabudową; budynek mieszkalny ustawiony przy drodze, kalenicą równoległą do drogi, budynki gospodarcze okalają niemal całe podwórze; występuje w Wieliszewie i Żychlinie;
- zagroda z budynkami wolnostojącymi z kalenicowo, równoległe do osi drogi, ustawionym budynkiem mieszkalnym; występuje na obszarze całej gminy;
- zagroda z połączonym zespołem mieszkalno-gospodarczym poprzez charakterystyczny łącznik; budynek mieszkalny zlokalizowany kalenicą równoległą do osi drogi; występuje w Potęgowie;
- zagrody przy domach pracowników folwarcznych w charakterystycznych układach liniowych; budynki mieszkalne (przeważnie dwojaki lub czworaki) ułożone kalenicą równoległą do drogi prowadzącej do folwarku; równoległe do każdego budynku mieszkalnego ustawione są budynki gospodarcze, również tworzące jeden ciąg; występują na obszarach wsi o układzie folwarcznym.

Podobnie jak układy wsi, formy zabudowy wiejskiej na obszarze gminy Potęgowo posiadają cechy charakterystyczne zarówno w skali regionu, jak i poszczególnych miejscowości. O wartości tych budynków świadczy nie tylko stan ich zachowania, ale także sprawdzone, właściwe proporcje samych budynków, a także materiały, z których je wykonano.

Charakterystycznym rozwiązaniem konstrukcyjnym jest budownictwo murowane z cegieł ceramicznych i kamienia. Tradycyjne pokrycia dachowe

wykonywane były ze słomy, trzciny i łupka, a od początku XX w. – dachówki ceramicznej i papy.

Założenia parkowe

Na obszarze gminy Potęgowo znajduje się kilka historycznych parków, które są pozostałościami po dawnych założeniach dworsko – parkowych lub pałacowo – parkowych. Część z nich objęta jest ochroną w granicach terenów wpisanych do rejestru zabytków. Do najcenniejszych założeń parkowych należą znajdujące się w miejscowościach:

- Czerwieniec park krajobrazowy o pow. ok. 2 ha – wpisany do rejestru zabytków.
- Darżyno park podworski z przełomu XVIII i XIX wieku.
- Dąbrówno park, ogród i sad podworski z przełomu XIX i XX wieku.
- Głuszynko park krajobrazowy z XIX w.
- Głuszyno park krajobrazowy z 2 poł. XIX wieku – wpisany do rejestru zabytków.
- Grapice park krajobrazowy 2 poł. XIX i początku XX w. o pow. ok. 3 ha – wpisany do rejestru zabytków.
- Grąbkowo park krajobrazowy z układem murków i schodów ogrodowych z 2 poł. XIX w – wpisany do rejestru zabytków.
- Karżnica park krajobrazowy o pow. ok. 8 ha, który przecina rzeczka Karżniczka – wpisany do rejestru zabytków.
- Łupawa park krajobrazowy położony pomiędzy drogą wojewódzką a rzeką Łupawą – wpisany do rejestru zabytków.
- Malczkowo park krajobrazowy z 2 poł. XIX w. – wpisany do rejestru zabytków.
- Poganice park w zespole dworsko – parkowym o pow. ok. 0,8 ha. – wpisany do rejestru zabytków.
- Runowo park z fontanną powstały w XIX w.
- Rzechcino park krajobrazowy ze stawem powstały w XIX w.
- Skórowo park krajobrazowy ze stawem powstały w 2 poł. XIX w.

Cmentarze i miejsca pamięci

Na terenie gminy Potęgowo oprócz cmentarzy czynnych, jest także wiele cmentarzy nieczynnych – historycznych. Można je odnaleźć niemalże w każdej wsi. Położone są głównie na obrzeżach terenów zabudowanych lub w pobliskich lasach. Większość z nich jest w bardzo złym stanie. O ich istnieniu świadczą porożrzucane

kamienie, fragmenty nagrobków i cmentarna roślinność (konwalie, bluszcz, barwinek, starodrzew). W niektórych przypadkach miejsca te zostały wręcz zaorane (Nieckowo, okolice Grapic) i odnalezienie jakichkolwiek śladów cmentarza jest niemożliwe. Groby też były niszczone i plądrowane w czasach powojennych. Przez takie praktyki nie zachował się ślad po grobowcu rodzinnym dawnych właścicieli dworu w Skórowie, czy po grobach niemieckich leżących na cmentarzu przykościelnym, których kamienne pomniki posłużyły do budowy ogrodzenia cmentarza. Podobnie o grobowcu żołnierzy napoleońskich świadczą już tylko cztery symetrycznie rozmieszczone drzewa i małe wzniesienie.

Na uwagę zasługuje również kamienny pomnik żołnierzy poległych w I wojnie światowej położony na wzniesieniu niedaleko Grapic.

Do najważniejszych obiektów zabytkowych z terenu Gminy Potęgowo należy zaliczyć:

Zespół dworsko - parkowy w Czerwieńcu

Dwór murowany nr 2 z połowy XIX wieku. Klasycystyczny, piętrowy, z dobrze zachowanymi detalami architektonicznymi i wystrojem wnętrz. Wzdłuż tylnej elewacji budynku biegnie droga gruntowa prowadząca w stronę drogi Redkowice – Głuszyno. Budynek wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta rozwiniętego wzdłuż osi północno-zachodniej – południowo-wschodniej, z symetrycznymi, piętrowymi ryzalitami bocznymi w elewacji frontowej i tylnej, dwutraktowy z holem głównym na osi poprzecznej budynku oraz wąskim korytarzem na osi podłużnej. W skrzydle północno-zachodnim pomieszczenia gospodarcze, w skrzydle południowo-wschodnim – reprezentacyjne – z wyjściem przez taras do parku znajdującego się na tyłach budynku. Frontowe wejście poprzedza podcień sklepiony układem krzyżowo-żebrowym. Ograniczają go pilastry, zwieńczone głowicami kompozytowymi. Przed elewacją frontową dworu pozostałości gazonu. Budynek posiada częściowe podpiwniczenie oraz dwuspadowy dach z poddaszem użytkowym. Na dachu system lukarn oraz dachy pomocnicze, również dwuspadowe. Z dawnych budynków gospodarczych zachowała się jedynie obora, która jest wciąż użytkowana.

Park krajobrazowy (2 ha) założony na planie nieregularnego prostokąta rozwiniętego wzdłuż osi północno-zachodniej - południowo-wschodniej, zajmuje północno-wschodnią część zespołu folwarcznego. Od południowego-zachodu graniczy

z podwórzem gospodarczym, a od południowego-wschodu, północnego-wschodu i północnego zachodu z łąkami. Między parkiem, a podwórzem gospodarczym położony jest dwór. W parku znajdują się trzy maleńkie stawy oddzielone od siebie groblami. Park składa się głównie z drzew liściastych. Dobrze zachowany. Wjazd do parku, tak jak i do zespołu z drogi Głuszyno – Redkowice. Teren parku częściowo otoczony płotem z siatki drucianej.

Zespół pałacowo-parkowy w Głuszynie

Pałac został zbudowany około 1926 roku w stylu neoklasycystycznym częściowo na fundamentach XIX-wiecznego dworu, po którym zachowały się piwnice i klatka schodowa (w skrzydle wschodnim). Zleceniodawcą i właścicielem rezydencji była prawdopodobnie rodzina Pollnau, która użytkowała go do końca II wojny światowej.

Pałac murowany, z cegły ceramicznej pełnej, na fundamentach kamiennych i kamiennym cokole w części przyziemnej, otynkowany. Dekoracja wykonana w tynku. Zachowana w dużej części pierwotna stolarka okienna i drzwiowa, kominek (w holu przy schodach), schody z balustradami i witrażowe okno na klatce schodowej.

Od chwili wzniesienia był wielokrotnie przebudowywany. Dotyczy to okresu po II wojnie światowej, kiedy zmieniano kilkakrotnie jego przeznaczenie. Zmiany dotyczyły przede wszystkim wnętrza, które często dostosowywano na potrzeby aktualnie pełnionych funkcji. Polegały głównie na: przegradzaniu dużych rozmiarów pomieszczeń na mniejsze, zamurowywaniu okien lub przebijaniu otworów drzwiowych, wymianie wyposażenia i innych elementów konstrukcyjnych (drzwi, okien, dachówki, podłóg), bieżących remontach (malowaniu, tynkowaniu, itp.).

Zespół pałacowo-parkowy w Grąbkowie

Pałac usytuowany na południowo – wschodnim skraju rezydencjalnej części założenia pałacowo-folwarcznego, zbudowany na osi północny-zachód południowy-wschód, frontem na północny-wschód w stronę podwórzka gospodarczego. Skrzydło południowe zbudowane jest na osi południowy-zachód północny-wschód i wysunięte w stronę północno-wschodnią. Od podwórzka pałac oddziela szpaler kasztanowców oraz podjazd założony wokół sztucznego stawu z fontannami, od strony elewacji tylnej i elewacji szczytowych przylega doń park – od strony elewacji tylnej z układem murków i schodów ogrodowych.

Obiekt w obecnym kształcie powstał zapewne pod koniec XIX wieku na miejscu wcześniejszego, być może XVIII-wiecznego założenia pałacowego, którego pozostałością jest południowe skrzydło wieżowe i część fundamentów. Budynek wzniosła rodzina von Puttkamer.

Rzut pałacu złożony, nieregularny, z wydłużoną partią centralną z wyróżniającymi się ryzalitami – głównym i bocznymi oraz prostopadłym do niej wąskim skrzydłem południowo- wschodnim zakończonym obecnie kwadratową u podstawy wieżą. Obiekt w części centralnej i południowo-wschodniej złożony z pomieszczeń rozplanowanych wokół centralnego wzdłużnego korytarza, w skrzydle południowo-wschodnim jednotraktowy, do ryzalitu centralnego przylegają od frontu i od strony elewacji parkowej ganki kolumnowe.

Budynek pałacu jest dwukondygnacyjny z poddaszem, ze skrzydłem południowo-wschodnim, jednokondygnacyjnym z poddaszem i czterokondygnacyjną wieżą, kryty w centralnej części dachem dwuspadowym, ryzality boczne i skrzydło południowo-wschodnie kryte dachami czterosпадowymi łamanymi, a wieża otwartą ośmioboczną kopułą, całkowicie podpiwniczony. Zwartą bryłę budynku urozmaicają centralny ryzalit z gankami kolumnowymi od frontu i od strony elewacji parkowej, ryzality boczne, skrzydło południowo-wschodnie wysunięte przed elewację frontową z zamykającą je od wschodu, dominującą wieżą widokową.

Zespół pałacowo-parkowy w Karżnicy

Pałac wybudowany w stylu neoklasycystycznym w II połowie XIX wieku przez Puttkamerów. Obiekt położony w północnej części wsi, po wschodniej stronie głównej drogi wiejskiej, w otoczeniu około 8 ha parku krajobrazowego. Fasadą zwrócony w kierunku zachodnim, z lekkim odchyleniem ku wschodowi. Od północy podwórze gospodarcze. Park od wschodu przecina rzeka Karżniczka. Park i pałac ogrodzone od zachodu i południa pierwotnym murem kamiennym, przerwany obecnie w wielu miejscach, i siatką; od północy i wschodu murem z prefabrykatów betonowych.

Pałac na planie wydłużonego prostokąta z ryzalitem środkowym i gankiem od zachodu oraz niesymetrycznie usytuowanym gankiem od wschodu. Od północnego-wschodu przylegająca prostopadle do pałacu oficyna na planie prostokąta. Od południa niewielka przybudówka. Na osi środkowej pałacu, w trakcie frontowym, poprzedzony gankiem hall z klatką schodową w części zachodniej. Hall dwukondygnacyjny z galerią

na piętrze. Bryła zwarta. Budynek dwukondygnacyjny z dwukondygnacyjnym ryzalitem środkowym, nakryty dachem 4-spadowym. Oficyna jednokondygnacyjna, podpiwniczona, nakryta dachem naczółkowym. Przybudówka jednokondygnacyjna, nakryta dachem pulpitowym.

Pałac murowany z cegły na fundamentach kamiennych. Otynkowany. Ściany zewnętrzne ganku wschodniego o konstrukcji metalowej przeszklone, na fundamentach z cegły. Więźba dachowa drewniana, płatwiowo-kleszczowa; w oficynie płatwiowa. Pokrycie dachu dachówka zakładkowa.

Kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej wraz z otoczeniem w Łupawie

Kościół, dawniej ewangelicki, obecnie rzymsko-katolicki, parafialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej. Pierwsza wzmianka pochodzi, aż z XIII wieku. Kolejne informują o pożarze świątyni w czasie wojny 30-letniej. W latach 60-tych XVII wieku został postawiony nowy kościół. Obecna bryła w stylu rokokowym datowana jest na lata 1767-1772. W remoncie z 1973 roku prawdopodobnie zmieniono górną część wieży (m.in. pokrycie dachu z gontu na łupek). Istniała inskrypcja wymieniająca fundatorów świątyni generała Filipa Wilhelma von Grumbkow i tajnego radcę Michała Ernsta von Boehn, a także mistrza murarskiego, który pracował przy jej wzniesieniu - Jan Gottfried. Podana była także data ukończenia budowy - rok 1772.

Budowla kościoła została posadowiona na kamiennym fundamencie, na planie prostokąta z wyodrębnionym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, z emporą muzyczną w części południowo - zachodniej. Dwuspadowy dach kościoła pokryto dachówką karpiówką, zaś wieżę, zwieńczoną ośmiobocznym hełmem, pokryto łupkiem kamiennym. Kościół posiadał cenną bibliotekę ze zbiorem ksiąg z lat 1499- 1831. Do 1959 roku po obu stronach kościoła znajdowały się trzy szachulcowe aneksy mieszczące bibliotekę, łóżka kolatorskie oraz zakrystię. Nad otworami łączącymi aneksy z główną bryłą kościoła zachowały się bogate rokokowe dekoracje z herbami rodowymi fundatorów. Z zabytkowego wyposażenia świątyni zachowała się barokowa ambona z 1750 roku, renesansowa ława kolektorska oraz chrzcielnica datowana na 1865 rok. W 2004 roku, podczas remontu na strychu odnalazła się część biblioteki - kilkadziesiąt manuskryptów zostało oddanych do słupskiego muzeum.

Młyn wodny w Poganicach

Młyn o napędzie wodnym został zbudowany w stylu neogotyckim prawdopodobnie około połowy XIX wieku. Architekt nieznany. Zleceniodawcą budowy i właścicielem był prawdopodobnie ówczesny posiadacz majątku Hermann Rieck.

W latach 30-tych XX wieku – przeprowadzono gruntowny remont wyposażając młyn w nowoczesne urządzenia; prawdopodobnie wymieniono wtedy stare, o napędzie wodnym na elektryczne. Budynek zbudowano na planie prostokąta. Obiekt jednokondygnacyjny, ze strychem w skrzydle północnym, nakryty dachem dwuspadowym, z podcieniem - w rzucie poziomym prostokątnym, nakrytym dachem w kształcie półwalca i rampą betonową przed elewacją frontową. Ściany na fundamentach kamiennych, wyżej z cegły ceramicznej pełnej tynkowane od wewnątrz i ścianki drewniane deskowe, nabijane na belki.

Zespół dworsko-parkowy w Poganicach

Dwór murowany z 1896 roku, wybudowany w stylu eklektycznych willi podmiejskich. Usytuowany jest na najwyższym punkcie wzniesienia, około 78 m n.p.m., w zakolu rzeki Łupawy. Otoczony parkiem o wiejskim charakterze krajobrazowym, przechodzących w las, zwany niegdyś „lasem poganickim” od zachodu łączy się ze zboczem doliny rzeki.

Park wiejski jest z przełomu XIX i XX wieku o powierzchni 0,8 ha. W skład parku wchodzi staw, przy którym rosną okazy drzew parkowych (m.in. choiny kanadyjskie, dęby błotne, jodły pospolite), połączony ze stawem leśnym (jeziorkiem) leżącym poza obrębem założenia parkowego. Do kompleksu przylegają zabytkowe zabudowania gospodarcze wraz ze starą kuźnią. Na ścianie budynku chlewni od strony drogi zachowały się wyryte w tynku podpisy Niemców: Gunther Kruger i Eritz Mai z 1947 roku oraz Heinz Rumpf z 1949 roku.

Dwór wybudowano na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu ze środkowymi ryzalitami od południa i północy. Ryzalit północny zamknięty trójbokiem. Od wschodu i zachodu ryzality boczne. Pałac trójtaktowy - trakty poprzeczne. Wejście główne od południa. W trakcie środkowym hall i salon. Bryła rozczłonkowana. Pałac podpiwniczony, 2-kondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Ryzality jednokondygnacyjne zwieńczone tarasami, które bezpośrednio łączą obiekt z

otoczeniem. W narożniku południowo-wschodnim, w drugiej kondygnacji okrągły wykusz przechodzący w 8boczną wieżyczkę. Pałac nakryty 4-spadowym dachem z lukarnami, wieżyczka z 8-bocznym baniastym hełmem. Budynek murowany: fundamenty z cegły, licowane kamieniem ciosanym; ściany zewnętrzne z cegły, otynkowane ze skromną, płaską dekoracją. Lekko profilowane opaski okienne oraz dekoracyjna konstrukcja szachulcowa wieżyczki - wypełnienia z cegły. Więźba dachowa drewniana, płatwiowo-kleszczowa.

Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika wraz z częścią działki 67, obr. Skórowo Stare i znajdującym się na niej starodrzewiem

Kościół parafialny p.w. świętego Stanisława, murowany, zbudowany w 1859 roku. Koło kościoła znajduje się cmentarz. Po niemieckich grobach nie zachował się ślad, ponieważ kamienne pomniki posłużyły jako budulec do budowy płotu ogradzającego posesję kościoła.

Dane dotyczące charakterystyki zabytków gminy opracowano na podstawie dokumentów strategicznych gminy (jak np. , studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, archiwów WUOZ w Gdańsku, UG Potęgowo) oraz zasobów własnych

Zagrożenia dla zabytków architektury z terenu gminy

a) układy ruralistyczne, układy przestrzenne

- brak dbałości o harmonijne współistnienie w przestrzeni tradycyjnej zabudowy z obiektami współczesnymi, co skutkuje zanikiem charakterystycznych panoram wiejskich,
- unifikacja zabudowy na terenach wiejskich, brak poszanowania dla kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego,
- zaburzenie tradycyjnych elementów kompozycji przestrzennych i powstawanie nowych dominant np. elektrowni wiatrowych i wież radiolokacyjnych oraz wielkopowierzchniowych fotowoltaiki i agrofotowoltaik, co ma działanie deprecjonujące na panoramę miejscowości i zespołów zabytkowych, stanowiąc konkurencję dla zabytkowej architektury i niekorzystnie wpływając na ukształtowanie zabytkowej przestrzeni jako element nieharmonizujący z krajobrazem kulturowym,

- brak opracowań krajobrazowych, które wyznaczałyby priorytetowe krajobrazy kulturowe, panoramy i ekspozycję obiektów zabytkowych oraz powiązania krajobrazowe (m.in. historyczne aleje łączące wsie) między historycznymi układami ruralistycznymi, a które chronione by były przed zabudową agresywnymi krajobrazowo inwestycjami typu turbiny wiatrowe, fotowoltaiki i agrofotowoltaika,
- niewielka możliwość wykorzystania starych budynków folwarcznych do nowoczesnej produkcji. Budynki te wymagają przeróbek i adaptacji, a w wielu przypadkach również znalezienia nowej funkcji,
- niszczenie kompozycji podwórze folwarcznego oraz charakteru zachowanej zabudowy, która związana była z nieistniejącą strukturą społeczno-gospodarczą, niemożliwą obecnie do odtworzenia i funkcjonowania w dawnym kształcie (dwór, park, folwark),
- degradacja i niekontrolowana przebudowa kamiennych, brukowych dróg dojazdowych oraz na terenie zespołów folwarcznych, dawne drogi kamienne podlegają ochronie konserwatorskiej,
- obszar wokół układów ruralistycznych i zespołów (folwarcznych, dworsko-folwarcznych, i innych układów przestrzennych) musi pozostać obszarem chronionego krajobrazu bez możliwości instalacji farm fotowoltaicznych i agrofotowoltaicznych,, masztów z nadajnikami, farm wiatrowych, wież i instalacji radiokomunikacyjnych i in., w celu ochrony zabytkowego krajobrazu i osi widokowych poszczególnych obszarów.

b) zabudowa:

- zły stan techniczny obiektów powstałych w XIX i na pocz. XX. oraz nie przystawanie do standardów współczesnego budownictwa powodują zastąpienie ich współczesnymi realizacjami.
- zagrożenie obiektów nie wpisanych do rejestru zabytków i nie funkcjonujących w świadomości jako obiekty zabytkowe, posiadających jednak walory historyczne lub wartość lokalno-kulturową.

- w niewielkich miejscowościach budownictwo mieszkaniowe było ściśle powiązane z zabudową gospodarczą. W związku z zanikaniem pierwotnej funkcji następuje szybka degradacja obiektów prowadząca do całkowitego zniszczenia a w kolejności do rozbiórki budynków gospodarczych,
- wprowadzanie elementów obcych stylowi – wpływ na taki stan rzeczy mają przekształcenia własnościowe obiektów nieruchomości przez właścicieli prywatnych często wykonujących prace przy zabytku bez wymaganego pozwolenia konserwatorskiego w sposób niezgodny z zasadami sztuki i techniki konserwatorskiej,

c) obiekty sakralne

- brak właściwego nadzoru konserwatorskiego, odpowiednich środków finansowych, niewykwalifikowani wykonawcy, brakiem systematycznych remontów lub przeprowadzone w sposób nieprawidłowy mogą doprowadzić do nieodwracalnych zmian w samej budowli sakralnej oraz do utraty zabytkowego wyposażenia,

d) parki

- należy zapobiegać podziałom działek na terenach wpisanych do rejestru i dążyć do scalania powierzchni parków w ręku jednego właściciela,
- brak środków finansowych na rewaloryzację i utrzymanie zieleni,
- brak stref ochronnych istniejących w starych planach zagospodarowania przestrzennego,
- wprowadzanie nowych obiektów, nie szanujących zastanych wartości kulturowych, na teren założeń parkowych – dotyczy to formy nowych budynków jak i ich usytuowania w historycznym układzie przestrzennym
- wprowadzanie nieprawidłowych nasadzeń, nie harmonizujących pod względem gatunkowym z roślinnością parkową oraz zlokalizowanych w sposób nieprzemyślny, nieuzasadniony pod względem kompozycyjnym oraz historycznym,

- brak oznaczeń parków jako obiektów zabytkowych
- niska świadomość społeczna wartości historycznych, przestrzennych i przyrodniczych pełnionych przez tego rodzaju obiekt
- traktowanie zaniedbanych parków przez lokalną społeczność jako możliwości taniego źródła opału oraz miejsc porzucania odpadów
- w przypadku parków w wojewódzkiej ewidencji zabytków, nieuzyskiwanie przed wydaniem decyzji o wycince przez organ do tego kompetentny, opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jako organu posiadającego wiedzę w zakresie historycznej kompozycji zieleni i konieczności wycinek i nasadzeń zastępczych
- w parkach wiejskich, które są własnością samorządu, przedkładanie potrzeb zagospodarowania i wprowadzania nowych współczesnych funkcji dla mieszkańców (np. urządzenia siłowni zewnętrznej), a które stoją w sprzeczności z historycznym zagospodarowaniem parku,
- przyjęcie przez gminę argumentacji o możliwych zyskach finansowych z posadawiania przy obiektach zabytkowych urządzeń OZE (turbiny wiatrowe, fotowoltaiki i agrofotowoltaika) na terenie gminy i traktowanie jako działania priorytetowego, doprowadzając do zainwestowania na podstawie warunków zabudowy oraz bez rzetelnej analizy krajobrazowej gminy.

e) cmentarze

- obszarami zagrożonymi są tereny dawnych XIX w. cmentarzy szczególnie epidemicznych, ewangelickich lub miejsca po cmentarzach. W większości przypadków zachowały się w zasadzie tylko miejsca pocmentarne gdzie jedynym widocznym elementem jest drzewostan bądź grupa krzewów i zarośli rosnąca w miejscu cmentarza,
- - zacieranie i niszczenie granic cmentarzy przez prace rolne na obiektach położonych przy polach uprawnych
- brak działań porządkowych dotyczących utrzymania dawnych cmentarzy i ich konserwacji przez właścicieli terenu (osoby prywatne, osoby prawne, gminy itp.),

- brak oznaczeń dawnych cmentarzy jako obiektów zabytkowych.

f) brak ugruntowanej świadomości społecznej w dziedzinie ochrony wartości kulturowych, który skutkuje bezmyślnym niszczeniem obiektów lub powoduje degradację miejsc o lokalnej wartości historycznej,

WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

nr rejestru zabytków	nr dawnego rejestru	data wpisu	obiekt	miejsowość
110	75	15.07.1959	park	Łupawa
201	76	02.02.1961	kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej wraz z otoczeniem	Łupawa
400	107	15.02.1966	młyn wodny	Poganice
1174	251	01.07.1987	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	Karżnica
1175	252	01.07.1987	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park)	Grąbkowo
1182	257	21.07.1987	zespół dworsko-parkowy (dwór, park)	Czerwieniec
1609	348	25.11.1996	zespół pałacowo-parkowy / pałac, park/	Głuszyno
1612	349	11.12.1996	park	Malczkowo
1737	385	12.08.2002	zespół dworsko-parkowy (dwór, park)	Poganice
1949		04.05.2017	kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika wraz z częścią działki 67, obr. Skórowo Stare i znajdującym się na niej starodrzewiem	Skórowo
1996		11.07.2022	zespół pałacowo-parkowy (pałac, park i budynek gospodarczy) wraz z działką nr 4/1, obr. Grapice 0007	Grapice

Źródło: Pomorski Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art.

10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W celu zapoznania się z rejestrem zabytków ruchomych należy zwrócić się do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski i obejmują arkusze 7-33, 8-32, 8-33, 8-34, 9-31, 9-32, 9-33, 9-34, 10-31, 10-32, 10-33, 10-34, 11-32 oraz 11-33. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe fakty osadnicze.

Na obszarze gminy Potęgowo znajduje się 16 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego (strefy W). Znajdują się one w rejonach miejscowości: Dąbrówno, Głuszyno, Grąbkowo, Łupawa, Pogonice, Potęgowo, Runowo, Rzechcino i Warcimino.

Na obszarze gminy Potęgowo odkryto i rozpoznano w trakcie archeologicznych badań wykopaliskowych teren najintensywniejszego i najcenniejszego osadnictwa neolitycznego na Pomorzu – tzn. grupy łupawskiej kultury pucharów lejkowatych. Są to najstarsze (4 000 p.n.e. – 1 900 p.n.e.) miejscowe społeczności rolnicze „odpowiedzialne” za proces neolityzacji Pomorza. Z tego powodu oraz ze względu na heterogeniczność kultury międzyrzecza dolnej Łupawy i Łeby, w badaniach nad kulturą wielbarską w okresie wpływów rzymskich i wędrowek ludów (początek n.e. – VI w. n.e.) obszar gminy

Potęgowo jest wyjątkowy. Poza tym reprezentowana jest pełna sekwencja chronologiczno – kulturowa społeczności występujących na Pomorzu.

Pradziejowe struktury osadnicze rozmieszczone są dość równomiernie grupując się w strefach o optymalnych warunkach hydrograficzno – glebowych i tworzą w obecnym krajobrazie urozmaiconą sieć intensywnego występowania stanowisk archeologicznych:

- na terasach i wzdłuż krawędzi doliny Łupawy (miejscowości: Poganice, Łupawa, Żochowo),
- na stokach oraz w strefach przykrawędnych dolin Darżyńskiej Strugi z dopływami (miejscowości: Głuszyno, Głuszyno, Grapice, Potęgowo, Dąbrówno, Grąbkowo),
- w dolinie Pogorzelicy (miejscowości: Warcimino, Runowo).

Przestrzeń w dolinie Łupawy wykorzystywały pierwsze plemiona rolnicze na Pomorzu grupy łupawskiej kultury pucharów lejkowatych (nazwa pochodzi od miejscowości Łupawa, gdzie odkryto i przebadano eponimiczne stanowiska tej kultury). W tym największą na Niżu Europejskim osadę tej kultury (AZP 10-32/20) z zespołem osad i obozowisk oraz z kompleksem cmentarzysk megalitycznych (np. AZP 10-32/51, AZP 10-32/23, AZP 10-33/15, AZP 10-33/17, AZP 10-33/19, AZP 10-33/29, AZP 10-33/30).

Na przestrzeń neolityczną w epoce brązu nałożyło się osadnictwo kultury łużyckiej (1700 – 650 p.n.e.) z tym, że strefa penetracji osadniczej poszerzyła się o dolinę Pogorzelicy z kompleksem cmentarzysk kultury łużyckiej z IV-V okresu epoki brązu w Warciminie (AZP 10-32/3, AZP 10-34/32, AZP 10-34/54, AZP 10-34/57).

Nasilenie osadnictwa pradziejowego przypada na schyłek epoki brązu i początek epoki żelaza (około 650 r. p.n.e.) i związane jest z rozwojem kultury pomorskiej, w której bardzo wysoki poziom osiąga garncarstwo i odlewnictwo. Specyficznym wytworem tej kultury są popielnice twarzowe (naczynia z plastycznym wyobrażeniem twarzy ludzkiej). Nastąpiło rozbieżenie dużych struktur społecznych ludności kultury łużyckiej na rozproszone, lokalne wspólnoty kultury pomorskiej, czego przykładem są cmentarzyska z grobami skrzynkowymi wyposażone w popielnice twarzowe oraz znaczna ilość małych osad kultury pomorskiej o powierzchni w granicach 20-30 arów.

Na przełomie er następuje dalsza stabilizacja osadnictwa, która zaowocowała po dominacji kultury oksywsko – wielbarskiej w okresie wpływów rzymskich i okresie

wędrówek ludów, powstaniem we wczesnym średniowieczu wspólnot terytorialnych, które zdobyły się na budowę grodów obronnych – Łupawa AZP 10-32/2, Potęgowo AZP 9-33/81, Runowo AZP 9-34/35 oraz kilkudziesięciu osad.

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych z terenu gminy

Przede wszystkim należy podkreślić, że wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa, planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Do takich inwestycji należy zaliczyć następujące projekty:

- - rozwój budownictwa na terenie gminy poprzez wyznaczanie nowych ulic i nowej zabudowy
- - remonty dróg gminnych oraz pasów drogowych,
- - inwestycje w sieć wodociągową oraz kanalizacyjną

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków oraz zbiorników wodnych lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Z racji intensywnej uprawy roli, duża część stanowisk potencjalnie narażona jest na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować. Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową – grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych właściwy miejscowo konserwator zabytków może nakazać wykonanie wyprzedzających inwestycję badań archeologicznych.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzające daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w

miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. Inwestorzy powinni wystąpić do właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z daną inwestycją. Właściwy miejscowo Konserwator Zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań wykopaliskowych lub prowadzenie nadzoru archeologicznego w trakcie trwania prac ziemnych. Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk. W przypadku ujawnienia podczas badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy ten fakt odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków. W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z WKZ.

6.6 ZABYTKI MUZEALNE

Na terenie gminy brak jest placówek muzealnych.

6.7 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, a także rzemiosła. Do niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Potęgowo zalicza się m.in. tradycyjne nazwy miejscowe (np. nazwy miejscowości, tradycyjne nazewnictwo miejsc szczególnych i topografii terenu). Niematerialnym dziedzictwem jest również historia gminy i poszczególnych wsi, legendy, czy historia i pamięć społeczności lokalnej.

W wielu miejscowościach w gminie zachował się historyczny układ dróg. Jest to jeden z elementów zasobów wartości kulturowych generujący ciągłość historyczną terenów osiedleńczych. Cenną wartość posiadają również zachowane, historyczne układy ruralistyczne.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT dla Gminy Potęgowo.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY

• Niezwykle atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki aktywnej • Dobra drogowa i kolejowa dostępność komunikacyjna, • Położenie w niewielkiej odległości od Morza Bałtyckiego • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej • Interesujące zespoły zabudowy dworsko-folwarcznej • Duża liczba założeń zieleni komponowanej • Historyczny charakter gminy • Różnorodność zabudowy, która częściowo zachowała historyczny, charakter • Szeroki zasób archeologiczny gminy • Ciekawe układy ruralistyczne wsi • Obecność zabytkowych założeń cmentarnych • Duża liczba szlaków turystycznych • Wykorzystywanie funduszy unijnych • Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy, szkół oraz nowych mieszkańców • Odbывające się regularnie imprezy kulturalne • Zwiększająca się liczba odwiedzających Gminę turystów • Czystość środowiska naturalnego • Często aktualizowana strona internetowa Gminy	• Zaniechania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Gwałtowny rozwój nowej zabudowy oraz energetyki wiatrowej zaburzające pierwotne podziały terenu i potencjalnie niszczące stanowiska archeologiczne • Niekontrolowane przebudowy i rozbiórki obiektów zabytkowych • Trudności finansowe właścicieli obiektów zabytkowych • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Problemy komunikacyjne w trakcie dużego natężenia urlopowego • Duża powierzchnia terenów chronionych zmniejszająca możliwości inwestycyjne • Sezonowość turystyki • Brak strategii promocji obiektów zabytkowych • Brak punktu informacji turystycznej • Niewielka liczba miejsc noclegowych • Migracje rdzennej ludności • Problemy demograficzne • Brak opracowań studium krajobrazu gmin uwzględniającego ochronę krajobrazową obiektów zabytkowych, układów ruralistycznych, cennych ekspozycji panoram widokowych • Lokalizowanie urządzeń odnawialnej energii w postaci turbin wiatrowych oraz wielkopowierzchniowej fotowoltaiki i agrofotowoltaiki bez opracowań studium krajobrazowego
SZANSE	ZAGROŻENIA

• Zwiększenie środków budżetowych na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych Gminy • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki budynków • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby • Rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym regionu • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych w sferze dziedzictwa kulturowego • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Pomorskiego	• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do historycznego charakteru • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remoncie obiektów zabytkowych • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację substancji zabytkowej • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów • Częściowy zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe (pożary) • Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez inwestycje agresywne widokowo takie jak wielkopowierzchniowa fotowoltaika, agrofotowoltaika oraz turbiny wiatrowe • Akty wandalizmu

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY POTĘGOWO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami z terenu Gminy. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jego dziedzictwa kulturowego, są zgodne z celami wskazanymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także komplementarne w stosunku do pozostałych dokumentów strategicznych.

CEL 1: Ochrona i opieka nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego jako element polityki przestrzennej oraz społecznej – przybliżający mieszkańcom Gminy Potęgowo tożsamość regionalną	
Priorytet:	Działania:
Ścisłe powiązanie zadań służących opiece nad zabytkami ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz polityką przestrzenną gminy	- aktualizacja poszczególnych dokumentów - dbałość o włączenie ochrony dziedzictwa kulturowego do treści dokumentów - aktualizacja Planu Ochrony Zabytków na wypadek Konfliktu Zbrojnego - weryfikacja kart gminnej ewidencji zabytków
Wprowadzenie i egzekwowanie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	- wprowadzenie jednolitej polityki dotyczącej obiektów zabytkowych - dążenie do zachowania ładu przestrzennego w ramach istniejących jednostek osadniczych - zachowanie istniejących układów ruralistycznych
Wspieranie rozwoju regionalnych galerii, izb pamięci, świetlic (np. istniejących izb historycznych, muzeów itp.) oraz społeczników	- wsparcie dla wydawania publikacji regionalnych

zainteresowanych promocją lokalnych tradycji historycznych	- wsparcie działania NGO promujących Gminę Potęgowo oraz lokalne tradycje historyczne - organizacja konkursów wiedzy o regionie itd.
Popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez wszelkiego rodzaju konkursy promujące wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego oraz warsztaty i pokazy w zakresie tradycyjnych rzemiosł (w tym ginących zawodów)	- we współpracy ze szkołami, bibliotekami, regionalistami itd. - działalność Gminnego Ośrodka Kultury - współpraca z lokalnymi rzemieślnikami
Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie	- realizacja ochrony krajobrazu kulturowego i ekspozycji zespołów zabytkowych poprzez uwzględnianie w planach miejscowych i dokumentach planistycznych rozwiązań wypracowanych w porozumieniu z organami ochrony zabytków, chroniących je przed nieodwracalnym zniszczeniem przez agresywne widokowo inwestycje, szczególnie wielkopowierzchniową fotowoltaikę i agrofotowoltaikę oraz turbiny wiatrowe
Stworzenie instrumentów umożliwiających wsparcie rewitalizacji obiektów zabytkowych	- przeznaczanie środków budżetowych w ramach odpowiedniej uchwały Rady Gminy - stworzenie zachęt finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych - opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji obejmującego tereny o charakterze zabytkowym
Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów związanych z ochroną dziedzictwa historycznego	

**CEL 2: Projekt „Poza utartym szlakiem” wykorzystujący
dziedzictwo kulturowe jako podstawowy element
strategii promocji Gminy wśród osób odwiedzających
region powiatu słupskiego**

Priorytet:	Działania:
Wprowadzenie na terenie Gminy zintegrowanego systemu informacji wizualnej dotyczącej zasobu i walorów dziedzictwa kulturowego, w odniesieniu do najcenniejszych przestrzeni (krajobrazów), miejsc (punktów widokowych bądź pamiątkowych), obiektów (parki, cmentarze, budowle, zespoły).	- identyfikacja najcenniejszych zabytków - opracowanie jednolitego systemu oznaczeń - odpowiednie wyeksponowanie najcenniejszych zabytków
Stworzenie koncepcji promocji gminy ze szczególnym uwzględnieniem turystyki jednodniowej i weekendowej, ukierunkowanej przede wszystkim na odwiedzających miejscowości wypoczynkowe	- tworzenie nowych produktów turystycznych dostosowanych do turystyki jednodniowej i weekendowej - działania promocyjne w aglomeracji słupskiej oraz trójmiejskiej - współpraca z innymi jednostkami samorządu terytorialnego w celu uzyskania efektu synergii i wspólnego pozyskiwania środków
Opracowanie mapy ukazującej zasoby i walory gminnego krajobrazu kulturowego na tle walorów przyrodniczych i atrakcji turystycznych; udostępnienie mapy w siedzibie Urzędu Gminy i w siedzibach prowadzonych przez niego organów (dom kultury, biblioteka publiczna)	
Przygotowanie i druk folderów promujących walory krajobrazowe (zabytkowe i przyrodnicze) terenów Gminy	- wraz z udziałem w targach, konferencjach bądź programach międzygminnych

	- uwzględnienie różnych możliwości spędzania wolnego czasu – turystyki pieszej, rowerowej, wodnej, samochodowej itd.
Inicjowanie, wspieranie i udzielanie pomocy (organizacyjnej, rzeczowej i finansowej) przy tworzeniu nowoczesnych multimedialnych ekspozycji (stałych i czasowych) poświęconych dziedzictwu regionu	- przy wykorzystaniu środków krajowych i unijnych
Współpraca z mediami regionalnymi w zakresie promocji walorów dziedzictwa kulturowego, ze szczególną uwagą zwróconą na problematykę rewitalizacji zabytków.	- w tym działania marketingowe, przyciągające zarówno turystów, jak i inwestorów
Pielęgnowanie pamięci o ważnych postaciach i wydarzeniach z historii Gminy	- przybliżenie lokalnego folkloru, legend i podań dotyczących historycznych postaci zamieszkujących lub związanych z Gminą - dbałość o miejsca pamięci związane z historią Gminy – cmentarzy, miejsc pamięci narodowej i innych obiektów historycznych
Rewaloryzacja cmentarzy ewangelickich jako zadanie inwestycyjne aktywizujące lokalną społeczność i przyciągające odwiedzających Gminę turystów	- pozyskiwanie środków z dostępnych programów krajowych i unijnych na rewaloryzację nekropolii
Rewaloryzacja kościołów w Gminie Potęgowo jako podstawowego elementu dziedzictwa kulturowego	- prace budowlane i restauratorskie w kościele w Łupawie. Zakres prac: malowanie ścian wewnątrz kościoła, wymiana orynnowania, wymiana nawierzchni utwardzonej wokół budynku kościoła – dofinansowanie ok. 210 000 zł z budżetu Gminy oraz 300 000 zł z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

	- prace budowlane i restauratorskie w Kościele w Skórowie oraz cmentarzu przykościelnym. Zakres prac: wymiana warstw posadzkowych i odtworzenie posadzki na podstawie odkrywek konserwatorskich, wykonanie dwóch podestów drewnianych pod ławki, pomalowanie ścian wewnątrz kościoła wraz z odtworzeniem ewentualnych zdobień, sztukaterii, wykonanie nowych ścian w pomieszczeniu dla ministrantów, utwardzenie terenu na cmentarzu parafialnym z kostki betonowej - - dofinansowanie 12 139,61 zł z budżetu Gminy oraz 594 840,71 zł z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.
--	---

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Potęgowo powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony gminy Potęgowo zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, nagrody, ulgi finansowe),

- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzeniu miejsc pracy związanych z rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat. Wójt sporządza sprawozdanie z jego realizacji co 2 lata oraz przedstawia je Radzie Gminy. Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (szczegóły dostępne na <http://www.mkidn.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków (szczegóły dostępne na https://wuoze_gd.bip.gov.pl/dotacje/zasady-przyznawania-dotacji.html)
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach funduszy europejskich)
- źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła po za unijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco)

11.1 ŹRÓDŁA KRAJOWE

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ MINISTRA WŁAŚCIWEGO DS. KULTURY ORAZ PROGRAMY OPERACYJNE MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu. Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

a. Ochrona zabytków

Strategicznym celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kluczowe dla realizacji celów priorytetu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach priorytetu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. W pierwszej kolejności wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone oraz zabytki najcenniejsze – wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznane za Pomniki Historii oraz te, posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Biorąc pod uwagę fakt, że priorytet ma charakter ogólnopolski, szczególny nacisk kładziony jest też na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki. Dlatego istotnym celem priorytetu jest kierowanie pomocy dla cennych obiektów położonych na terenach uboższych gospodarczo i turystycznie, czego efektem będzie zwiększenie dostępności do zabytków, podniesienie atrakcyjność regionów i wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Mimo, że określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie ich doświadczenie, podejmowanie w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu zabytkowego oraz umiejętność pozyskiwania innych niż ministerialne środków na realizację zadania, a także zdolność do maksymalnego wykorzystania w przyszłości potencjału dofinansowanej inwestycji. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach priorytetu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczenia. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
2. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).
3. W przypadku zadań określonych w ust. 1 można ubiegać się wyłącznie o dofinansowanie kosztów określonych w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.)
4. Do priorytetu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Uprawnieni wnioskodawcy

1. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.
2. W przypadku zadań określonych w § 1 ust. 1 pkt. 2 regulaminu tego priorytetu o dofinansowanie ubiegać mogą się wyłącznie wnioskodawcy, których działalność nie jest finansowana ze środków publicznych.
3. O dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tryb naboru: do 30 listopada i 31 marca każdego, kolejnego roku. Nabory listopadowe zazwyczaj wyczerpują alokację na dany rok

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 000,00 zł.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.
3. Dofinansowanie, zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych.
4. W przypadkach określonych w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych.
5. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest umieścić we wniosku stosowną informację na ten temat wraz z uzasadnieniem. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie odrzucony jako błędny formalnie.

Na podstawie art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

UWAGA – sporządzenie ekspertyz, badań, dokumentacji, programów lub projektów stanowi koszty kwalifikowane jedynie w przypadku, gdy są częścią prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, bądź wynikają z prowadzonych prac i są wykonywane po dacie podpisania umowy o dotację.

b. Kultura ludowa i tradycyjna

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur

mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.

c. Ochrona zabytków archeologicznych

Strategicznym celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem priorytetu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także publikacja ich wyników. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym).

Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego

badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów priorytetu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane z ramach priorytetu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Szczególnie istotne jest upowszechnianie wyników badań już zakończonych, które do tej pory nie doczekały się opracowania i publikacji, stąd projekty podejmujące takie zagadnienia będą wyżej oceniane.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach priorytetu rozszerzony zostaje zakres finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu.

Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach priorytetu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równolegle działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- 1) ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;

- 2) nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- 3) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

W przypadku wyników archeologicznych badań poprzedzających inwestycje, dofinansowane mogą być wyłącznie koszty opracowania redakcyjnego i publikacji książkowej oraz ewentualnych dodatkowych analiz, które nie zostały wykonane w ramach umowy z inwestorem.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury;
- 2) państwowe instytucje kultury;
- 3) organizacje pozarządowe;
- 4) publiczne uczelnie akademickie;
- 5) niepubliczne uczelnie akademickie;
- 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 30 000 zł.
2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.
3. Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 200 000 zł oraz nie może przekraczać 85% budżetu przedstawionego we wniosku.

Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie zadania na okres dwóch kolejnych lat. Zadania dwuletnie muszą spełniać następujące warunki:

- 1) wnioskodawca przedstawia w formularzu wniosku odrębne kosztorysy i harmonogramy na każdy rok realizacji zadania;

- 2) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie minimalnej i maksymalnej kwoty dofinansowania wnioskowanego na dany rok realizacji, określone w § 14 ust. 1 i ust. 3 regulaminu priorytetu;
- 3) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie procentowego udziału dofinansowania ministra w stosunku do rocznego budżetu zadania określone w § 14 ust. 3 regulaminu priorytetu, z zastrzeżeniem § 14 ust. 7-9 .

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku, określona zostaje całościowa kwota dofinansowania wraz z podziałem na każdy rok realizacji.

Koszty kwalifikowane:

1. Honoraria i wynagrodzenia:

- wykonawców badań, dokumentacji, konserwacji i analiz specjalistycznych,
- autorów tekstów i opracowań,
- redaktorów, tłumaczy i recenzentów tekstów do publikacji.

2. Zakup usług związanych z realizacją zadania:

- analizy i badania specjalistyczne, np. metalograficzne, dendrologiczne,
- wykonanie dokumentacji, także w formie cyfrowej (np. modele 3D, skany),
- konserwacja zabytków ruchomych,
- wykonanie zdjęć lotniczych,
- badania nieinwazyjne, np. geomagnetyczne, elektrooporowe.

3. Koszty związane z publikacją, w tym:

- projekt, skład, łamanie, druk,
- opracowanie fotografii i ilustracji,
- tłoczenie płyt,
- publikacja w internecie.

4. Organizacja realizacji zadania, w tym:

- wynajęcie sprzętu niezbędnego do wykonania badań,
- zakup map niezbędnych do realizacji zadania,
- zakup niezbędnych materiałów biurowych,
- koszty transportu i wyjazdów w teren (z wyłączeniem noclegów),
- koordynacja zadania,
- obsługa finansowo-księgowa (nie dotyczy instytucji kultury oraz uczelni).

5. Promocja zadania, w tym: ogłoszenia w mediach i internecie, ulotki i broszury reklamowe, organizacja wystaw, spotkań i konferencji (ale nie udział w konferencjach organizowanych przez inne podmioty).

Koszty promocji nie powinny przekraczać 10% budżetu zadania.

d. Rozwój infrastruktury kultury – Infrastruktura kultury

Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury” jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury.

Celem priorytetu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

Od wielu lat sytuacja podmiotów działających w sferze kultury ukazuje ogromne potrzeby wsparcia finansowego, które umożliwi ich modernizację i rozwój, a także zwiększenie dostępu i podniesienie atrakcyjności oferty kulturalnej. Strategicznym celem priorytetu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze. Katalog działań priorytetu, obejmujący prace budowlane, zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, czy sporządzanie dokumentacji technicznej, daje możliwość finansowania zadań generujących istotne zmiany jakościowe, w zakresie sprawności i efektywności funkcjonowania zaplecza materialno-technicznego, podmiotów objętych priorytetem.

Ze względu na zróżnicowany stan infrastruktury w tym sektorze założenia priorytetu dopuszczają finansowanie różnorodnych zadań. Szczególnie istotne są:

poprawa stanu infrastruktury kultury zwiększająca dostęp do oferty kulturalnej i podnosząca jej atrakcyjność, działania przyczyniające się do faktycznego zwiększenia potencjału instytucji kultury, dostosowanie do standardów europejskich, wzrost konkurencyjności podmiotu, wzmocnienie działalności o charakterze ponadregionalnym. Konieczne jest także wspieranie zadań o charakterze interwencyjnym, likwidujących skutki zdarzeń losowych, klęsk żywiołowych lub związanych z prowadzeniem wieloletnich inwestycji, wdrażaniem działań zapewniających niezbędne warunki do prowadzenia działalności kulturalnej.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów, o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, zostaje wprowadzona w ramach priorytetu możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu w danym roku budżetowym. Wsparcie finansowe kierowane będzie do podmiotów, których zadania powstaną w oparciu o stabilne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują konsekwentną realizację podjętych działań, a inwestycje wpiszą się w ich kompleksowe plany rozwoju. Istotnym kryterium oceny projektów będą zarówno korzyści, wynikające z realizacji zadania na tle potrzeb podobnej grupy wnioskodawców, jak i zdolność do prowadzenia działań inwestycyjnych oraz dotychczasowa działalność kulturalna w okresie 2 ostatnich lat.

Inwestycje w zakresie poprawy infrastruktury, poprzez tworzenie przyjaznej i nowoczesnej bazy technicznej, powinny przyczynić się do zwiększenia efektywności działalności instytucji kultury oraz wzrostu uczestnictwa w kulturze.

1. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących zadań inwestycyjnych służących prowadzeniu działalności kulturalnej:

- 1) budowa, roboty budowlane, przebudowa, remont wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych i wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej;
- 2) zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych;
- 3) przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji, w tym projektów architektonicznych, studiów wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko;

- 4) zadania dotyczące budowy, rozbudowy i przebudowy obiektów budowlanych wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem domów kultury, centrów kultury oraz ośrodków kultury;
- 2) państwowe instytucje kultury;
- 3) jednostki samorządu terytorialnego – z wyjątkiem sytuacji, gdy występują o dofinansowanie jako organy prowadzące domy kultury, centra kultury oraz ośrodki kultury;
- 4) organizacje pozarządowe;
- 5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi:

- 1) 50 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 2 i pkt. 3 regulaminu priorytetu;
- 2) 300 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 i pkt. 4 regulaminu priorytetu.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Wnioskowane dofinansowanie nie może przekraczać:

- 1) 75% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania nie wyższej niż 3 000 000 zł;
- 2) 50% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania wyższej niż 3 000 000 zł.

Koszty kwalifikowane:

Budowa, roboty budowlane, przebudowa i remont obiektu budowlanego na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej w zakresie kultury – koszty prac wykonywanych

w obiektach lub koszty adaptacji obiektów, służących poprawie warunków ich funkcjonowania, tj.:

- budowa – wykonanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowa, rozbudowa, nadbudowa obiektu budowlanego;
- roboty budowlane – prowadzenie prac polegających na budowie, przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego;
- przebudowa (modernizacja) – wykonanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego;
- remont – wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, przy czym możliwe jest stosowanie wyrobów budowlanych innych, niż użyto w stanie pierwotnym. Dopuszcza się prace remontowe polegające na bieżącej konserwacji i wykończeniu obiektu (malowanie ścian, cyklinowanie podłóg);
- urządzenia budowlane – wyposażenie obiektu budowlanego w urządzenia techniczne zapewniające możliwość użytkowania obiektu, jak: przyłącza, urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także place postojowe, ogrodzenia;
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do realizacji planowanych prac – koszty opracowań/projektów dokumentacji branżowej, w tym także projekty aranżacji wnętrz;
- nadzór inwestorski/autorski – kontrola obiektów i procesów budowlanych;
- koszty związane z przeprowadzeniem postępowania przetargowego;
- koszty transportu.

Zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych – koszty zakupu środków trwałych służących wielokrotnemu wykorzystaniu takich jak:

- instrumenty i akcesoria muzyczne;
- sprzęt komputerowy i oprogramowanie;

- urządzenia biurowe;
- meble;
- systemy zabezpieczające przed kradzieżą/włamaniem;
- sprzęt/system nagłośnieniowy, oświetleniowy, multimedialny;
- wyposażenie pracowni specjalistycznych, np. pracowni plastycznych (sztalugi, antyramy, piece ceramiczne, koła garncarskie itp.), muzycznych, baletowych, krawieckich, scenograficznych, fotograficznych (aparaty fotograficzne, obiektywy, lampy, statywy, akcesoria ciemniowe itp.), filmowych, multimedialnych (tablice interaktywne, sprzęt audio-video, komputerowy, czytniki, tablety, oprogramowanie itp.), sal wystawowych (gabloty, systemy ekspozycyjne, manekiny itp.); sal teatralnych i kinowych (fotele, kurtyny, żaluzje, rolety, wyposażenie audio-video, rampy oświetleniowe, zaplecze itp.);
- środki transportu służące działalności kulturalnej;
- specjalistyczny sprzęt umożliwiający osobom niepełnosprawnym dostęp do oferty kulturalnej;
- montaż zakupionego sprzętu lub wyposażenia;
- transport zakupionego wyposażenia.

Przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji – koszty wykonania projektów architektonicznych, studium wykonalności, prognoz oddziaływań na środowisko.

Budowa, rozbudowa i przebudowa obiektów budowlanych, wraz z zakupami niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich – współfinansowanie kosztów niekwalifikowanych projektów budowy i przebudowy obiektów służących działalności kulturalnej ze środków europejskich, mających podpisane umowy na dofinansowanie projektu, które są kosztami objętymi niniejszym programem jak w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 regulaminu.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie:

- „Zabytek Zadbany” - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 roku podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej” podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.

- Wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi w kraju - Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTEKÓW

1. Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

- a) ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) konserwację i rewaloryzację zabytków;
- c) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

2. Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- c) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

3. Uprawnieni wnioskodawcy:

- a) osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego;
- b) z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

- a) dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024, poz. 1292 ze zm.);
- b) dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych;

c) dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach gdy:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. kserem karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania obiektu sporządzony przez autora programu prac konserwatorskich, ekspertyza techniczna itp.).

DOTACJE WOJEWÓDZKIE

Proces dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, odbywa się zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie odpowiedniej uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa.

DOTACJE POWIATOWE

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Art. 82. 1. precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa

narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

DOTACJE GMINNE

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Miasta lub Gminy.

11.2 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH

PROGRAM OPERACYJNY INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego największe znaczenie ma oś priorytetowa VIII – Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, w ramach której wskazano Priorytet inwestycyjny 6 C – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet zakłada lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki.

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących się na liście Światowego

Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury, pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury.

Wsparciem objęte zostaną projekty dotyczące infrastruktury małej skali, dla których maksymalna wartość wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych; w przypadku projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego znajdujących się na liście UNESCO próg ten wynosi 10 mln euro. Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów. Grupami docelowymi wsparcia będą użytkownicy wspieranej infrastruktury, tj. mieszkańcy całej Polski oraz turyści (również zagraniczni). Infrastruktura ta zlokalizowana jest głównie na terenie miast wojewódzkich (i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie) oraz w mniejszym stopniu w miastach regionalnych i subregionalnych.

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji

pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania Gminy Potęgowo, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

**WYKAZ ZABYTKÓW ARCHITEKTURY WPISANYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI
ZABYTKÓW**

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	NUMER REJ. ZAB.
1	Chlewnica		9	stodoła	
2	Czerwieniec			zespół pałacowo parkowy (pałac i park)	A - 1182
3	Czerwieniec		7	obora w zespole folwarcznym	
4	Czerwieniec	dz. 138/1		cmentarz historyczny	
5	Darżyno			kościół p.w. św. Józefa	
6	Darżyno	dz. 111		cmentarz historyczny	
7	Darżyno			park historyczny	
8	Dąbrówno		7	dom mieszkalny	
9	Dąbrówno		8	dom ogrodnika	
10	Dąbrówno		9	pałac w zespole dworsko- folwarcznym	
11	Dąbrówno		10	d. rzadcówka ob. dom mieszkalny	
12	Dąbrówno		12	dom mieszkalny	
13	Dąbrówno		13 - a,b	dom mieszkalny	
14	Dąbrówno		14 - a,b	dom mieszkalny	
15	Dąbrówno		15	dom mieszkalny	
16	Dąbrówno		16 - 1,b	dom mieszkalny	
17	Dąbrówno		17 - 1,2	dom mieszkalny	
18	Dąbrówno		18	d. szkoła ob. dom mieszkalny	
19	Dąbrówno		41	dom mieszkalny	
20	Dąbrówno		42	dom mieszkalny	
21	Dąbrówno		43 - a,b	dom mieszkalny	
22	Dąbrówno		44 - a,b	dom mieszkalny	
23	Dąbrówno		45 - a,b	dom mieszkalny	
24	Dąbrówno		46	dom mieszkalny	
25	Dąbrówno	dz. 142		cmentarz historyczny	
26	Dąbrówno	dz. 127/2, 127/7		cmentarz historyczny wraz z kaplicą	
27	Głuszynko		11	d. szkoła ob. dom mieszkalny	
28	Głuszynko		12	dom mieszkalny	
29	Głuszynko		13	dom mieszkalny	
30	Głuszynko		18	dom mieszkalny	
31	Głuszynko		dz. 9/18	d. owczarnia ob. obora	
32	Głuszynko		dz. 9/18	d. spichlerz-stajnia ob. magazyn zbożowy	
33	Głuszynko		dz. 9/18	d. jałownik ob. chlewnia	
34	Głuszynko	dz. 160		cmentarz historyczny	
35	Głuszynko			park historyczny	
36	Głuszyno			zespół pałacowo parkowy (pałac i park)	A - 1609
37	Głuszyno		1	stajnia-obora	
38	Głuszyno		1	magazyn	
39	Głuszyno		1	d. jałownik ob. warsztat	
40	Głuszyno		1	spichlerz	

41	Głuszyno		1	gorzelnia z mieszkaniem gorzelnika	
42	Głuszyno		1	lodownia dz.39/1	
43	Głuszyno		2 i 3	d. dom rządcy-służbówka ob. dom mieszkalny	
44	Głuszyno		4	dom mieszkalny ze sklepem	
45	Głuszyno		5	dom mieszkalny	
46	Głuszyno		7a/1,2	dom mieszkalny	
47	Głuszyno		8/1-4	dom mieszkalny	
48	Głuszyno		9/1-4	dom mieszkalny	
49	Głuszyno		10/1-4	dom mieszkalny	
50	Głuszyno		14/1,2	dom mieszkalny	
51	Głuszyno		15/1-3	d. szkoła ob. dom mieszkalny	
52	Głuszyno		17/1,2	dom mieszkalny	
53	Głuszyno		18/1,2	dom mieszkalny	
54	Głuszyno		19/1-4	dom mieszkalny	
55	Głuszyno		21/1,2	dom mieszkalny	
56	Głuszyno		22/1,2	dom mieszkalny	
57	Głuszyno		26 i 27	dom mieszkalny	
58	Głuszyno	dz. 4,5 obr. Piaseczno		cmentarz historyczny	
59	Gogolewko	dz. 318/1 obr. Łupawa		cmentarz historyczny	
60	Grabkowo		43 b	budynek mieszkalny	
61	Grapice		1	d. szkoła ob. dom mieszkalny	
62	Grapice		6	d. piekarnik ob. dom mieszkalny	
63	Grapice		7	dom mieszkalny	
64	Grapice		8	pałac	
65	Grapice			obora w zespole folwarcznym	
66	Grapice			spichlerz w zespole folwarcznym	
67	Grapice		12	dom mieszkalny	
68	Grapice		13	d. piekarnik ob. dom mieszkalny	
69	Grapice	dz. 11/3		Pomnik poległych podczas I wojny światowej	
70	Grapice	dz. 4/8, 155		cmentarz historyczny	
71	Grapice			park historyczny	
72	Grąbkowo			zespół pałacowo parkowy (pałac i park)	A - 1175
73	Grąbkowo		38	d. szkoła ob. dom mieszkalny	
74	Grąbkowo		39	d. rządcówka ob. dom mieszkalny	
75	Grąbkowo		40	d. mleczarnia ob. dom mieszkalny	
76	Grąbkowo		41	stajnia-wozownia	
77	Grąbkowo			lodownia dz.62/5	
78	Grąbkowo		41	d. kuźnia ob. stolarnia	
79	Grąbkowo		41	magazyn zbożowo-paszowy	

80	Grąbkowo	dz. 7/4, 169		cmentarz historyczny	
81	Karżnica		18	zespół pałacowo parkowy (pałac i park)	A - 1174
82	Karżnica		1	dom mieszkalny	
83	Karżnica		2	dom mieszkalny	
84	Karżnica		12/1,2	dom mieszkalny	
85	Karżnica		13/1-3	dom mieszkalny	
86	Karżnica		14	dom mieszkalny	
87	Karżnica		15/1,2	dom mieszkalny	
88	Karżnica		18	stajnia koni roboczych	
89	Karżnica		18	stajnia koni wyjazdowych-spichlerz	
90	Karżnica		18	obora	
91	Karżnica		18	jałownik	
92	Karżnica		19	d. rządówka ob. dom mieszkalny	
93	Karżnica	dz. 7		cmentarz historyczny	
94	Łupawa			zespół pałacowo-parkowy (park)	A - 110
95	Łupawa			kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej wraz z otoczeniem	A - 201
96	Łupawa		7?	budynek mieszkalny dz. 275/1	
97	Łupawa		7	młyn wodny	
98	Łupawa			zespół rezydencjonalno-folwarczny	
99	Łupawa		15	budynek mieszkalny	
100	Łupawa		17	budynek mieszkalny	
101	Łupawa		20	budynek mieszkalny	
102	Łupawa		21	leśniczówka	
103	Łupawa		23	budynek mieszkalny	
104	Łupawa		26	nadleśniczówka	
105	Łupawa		29	budynek mieszkalny	
106	Łupawa		30	budynek mieszkalny	
107	Łupawa		31	budynek mieszkalny	
108	Łupawa		34	d. szkoła ob. budynek mieszkalny z przedszkolem	
109	Łupawa		35	budynek mieszkalny	
110	Łupawa		36	budynek mieszkalny	
111	Łupawa		37	budynek mieszkalny	
112	Łupawa		38	plebania	
113	Łupawa		44	budynek mieszkalny	
114	Łupawa		47	budynek mieszkalny	
115	Łupawa		49	d. urząd celny ob. budynek Nadleśnictwa Łupawa	
116	Łupawa		58	budynek usługowo-mieszkalny	
117	Łupawa		58	budynek	
118	Łupawa	dz. 58/21		cmentarz historyczny	
119	Malczkowo			park	A - 1612

120	Malczkowo			piekarnia-magazyn dz. 44/15	
121	Malczkowo		13	dwór w zespole folwarcznym	
122	Malczkowo	dz. 44/115 obr. Malczkówko		cmentarz historyczny	
123	Nieckowo		22	d. stajnia i magazyn ob. dom mieszkalny	
124	Nieckowo		23	d. dwór ob. budynek mieszkalny z parkiem i sadem	
125	Nieckowo		24	budynek mieszkalny	
126	Nieckowo		25/1,2	budynek mieszkalny	
127	Nieckowo			stodoła w zespole folwarcznym dz. 16/4	
128	Nieckowo			obora w zespole folwarcznym	
129	Nieckowo			spichlerz w zespole folwarcznym	
130	Nieckowo	dz. 16/1		cmentarz historyczny XIX w.	
131	Nieckowo	dz. 253/1		cmentarz historyczny pocz XX w.	
132	Nowa Dąbrowa			cmentarz historyczny	
133	Poganice			zespół dworsko -parkowy (dwór, park)	A - 1737
134	Poganice			młyn wodny	A - 400
135	Poganice		2	elektrownia wodna	
136	Poganice		15	stajnia w zespole folwarcznym	
137	Poganice		15	spichlerz w zespole folwarcznym	
138	Poganice	dz. 22/1		cmentarz historyczny	
139	Potęgowo	Dworcowa	4	dworzec kolejowy	
140	Potęgowo	Dworcowa		nastawnia	
141	Potęgowo	Dworcowa	8	d. budynek zawaidowcy stacji ob. budynek mieszkalny	
142	Potęgowo	Szkolna	2	d. szkoła z budynkiem gospodarczym ob. ośrodek pomocy społecznej	
143	Potęgowo	Wiejska	12	budynek mieszkalny	
144	Potęgowo	Wiejska	14	budynek mieszkalny	
145	Potęgowo	Wiejska	16	d. dwór ob. budynek mieszkalny	
146	Potęgowo	Wiejska	16	d. spichlerz ob. magazyn	
147	Potęgowo	dz. 71/2		cmentarz historyczny	
148	Potęgowo	dz. 3		cmentarz historyczny	
149	Radosław	dz. 64/2		cmentarz historyczny	
150	Rębowo	Karznica 3/5		spichlerz w zespole folwarcznym	
151	Runowo		7	dom mieszkalny w zagrodzie	
152	Runowo		8	dom mieszkalny w zagrodzie	
153	Runowo		9	dom mieszkalny w zagrodzie	
154	Runowo		10	dom mieszkalny w zagrodzie	
155	Runowo		11	dom mieszkalny w zagrodzie	
156	Runowo		13	dom mieszkalny w zagrodzie	

157	Runowo		23,24	pałac	
158	Runowo	dz. 234/3		cmentarz historyczny	
159	Runowo			cmentarz historyczny - rodowy	
160	Runowo			park historyczny	
161	Rzechcinko		23,24	zespół młyński	
162	Rzechcino	terytorialnie na terenie gminy Główczyce, dz. 71/2		cmentarz historyczny m. Rzechcino	
163	Rzechcino			park historyczny	
164	Skórowo			kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika wraz z częścią działki 67, obr. Skórowo Stare i znajdującym się na niej starodrzewiem	A - 1949
165	Skórowo			kościół rzym.-kat. pw. św. Stanisława	
166	Skórowo		2	d. dwór ob. budynek mieszkalny	
167	Skórowo			szkoła podstawowa	
168	Skórowo		13	budynek mieszkalny	
169	Skórowo		17	d. plebania ob. dom mieszkalny	
170	Skórowo		23	budynek mieszkalny	
171	Skórowo		27	budynek mieszkalny	
172	Skórowo			cmentarz historyczny przykościelny	
173	Skórowo	dz. 67		cmentarz historyczny	
174	Skórowo	dz. 18/1 obr. Węgierskie		grób żołnierzy armii napoleońskiej	
175	Skórowo			park historyczny	
176	Warcimino		14	dom mieszkalny w zagrodzie	
177	Warcimino		15	dom mieszkalny w zagrodzie	
178	Warcimino		16	dom mieszkalny w zagrodzie	
179	Warcimino		17	dom mieszkalny w zagrodzie	
180	Warcimino		18	dom mieszkalny w zagrodzie	
181	Warcimino		19	dom mieszkalny w zagrodzie	
182	Warcimino		20	dom mieszkalny w zagrodzie	
183	Warcimino		21	dom mieszkalny w zagrodzie	
184	Warcimino		22	dom mieszkalny w zagrodzie	
185	Węgierskie		3	dom mieszkalny	
186	Węgierskie		8	d. szkoła ob. dom mieszkalny	
187	Wieliszewo		1	budynek mieszkalny	
188	Wieliszewo		12	budynek mieszkalny	
189	Wieliszewo		13	d. szkoła ob. budynek mieszkalny	
190	Wieliszewo		16	budynek mieszkalny	
191	Wieliszewo		20	budynek mieszkalny	

192	Wieliszewo		24	budynek mieszkalny	
193	Wieliszewo		27	budynek mieszkalny	
194	Wieliszewo	dz. 8		cmentarz historyczny	
195	Zochowo/Żochowo			kościół fil. Niepokalanego Poczęcia NMP.	
196	Zochowo/Żochowo	dz. 81		cmentarz historyczny	
197	Żychlin		5	dom mieszkalny	
198	Żychlin		11	dom mieszkalny	
199	Żychlin		13	dom mieszkalny	
200	Żychlin		16	dom mieszkalny	
201	Żychlin	dz. 4		cmentarz historyczny	

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

L.P.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr stan w miejsc.	Nr stan na obsz.
1	Rzechcino	007-033	27	27
2	Rzechcino	007-033	28	28
3	Rzechcino	007-033	29	29
4	Rzechcino	007-033	30	30
5	Rzechcino	007-033	13	31
6	Rzechcino	007-033	7	32
7	Rzechcino	007-033	31	33
8	Rzechcino	007-033	32	34
9	Rzechcino	007-033	8	35
10	Rzechcino	007-033	33	36
11	Rzechcino	007-033	34	37
12	Rzechcino	007-033	35	38
13	Rzechcino	007-033	9	39
14	Rzechcino	007-033	36	40
15	Rzechcino	007-033	6	41
16	Rzechcino	007-033	37	42
17	Rzechcino	007-033	38	43
18	Rzechcino	007-033	39	44
19	Rzechcino	007-033	40	45
20	Rzechcino	007-033	41	46
21	Radosław	007-033	1	58
22	Grapice	008-032	5	14
23	Piaseczno	008-032	3	15
24	Głuszyno	008-032	2	16
25	Głuszyno	008-032	4	17
26	Głuszyno	008-032	1	18

27	Grapice	008-032	4	26
28	Piaseczno	008-032	1	27
29	Piaseczno	008-032	2	28
30	Rzechcino	008-033	14	1
31	Rzechcino	008-033	15	2
32	Rzechcino	008-033	16	3
33	Rzechcino	008-033	17	4
34	Rzechcino	008-033	18	5
35	Rzechcino	008-033	19	6
36	Nieckowo	008-033	8	7
37	Nieckowo	008-033	9	8
38	Rzechcino	008-033	20	9
39	Rzechcino	008-033	21	10
40	Rzechcino	008-033	22	11
41	Rzechcino	008-033	23	12
42	Rzechcino	008-033	24	13
43	Rzechcino	008-033	25	14
44	Nieckowo	008-033	10	15
45	Rzechcino	008-033	2	16
46	Rzechcino	008-033	26	17
47	Nieckowo	008-033	11	18
48	Nieckowo	008-033	12	19
49	Czerwieniec	008-033	4	20
50	Czerwieniec	008-033	5	21
51	Czerwieniec	008-033	6	22
52	Grapice	008-033	6	23
53	Grapice	008-033	7	24
54	Czerwieniec	008-033	7	25
55	Skórowo	008-033	2	26
56	Skórowo	008-033	3	27
57	Skórowo	008-033	1	28
58	Grapice	008-033	8	29
59	Rzechcino	008-033	10	30
60	Głuszyno	008-033	3	31
61	Głuszyńko	008-033	1	32
62	Głuszyńko	008-033	2	33
63	Grapice	008-033	1	34
64	Grapice	008-033	2	35
65	Grapice	008-033	3	36
66	Nieckowo	008-033	2	37
67	Nieckowo	008-033	3	38
68	Nieckowo	008-033	4	39
69	Nieckowo	008-033	5	40
70	Nieckowo	008-033	6	41
71	Nieckowo	008-033	7	42
72	Rzechcino	008-033	4	43
73	Rzechcino	008-033	5	44

74	Rzechcino	008-033	11	45
75	Rzechcino	008-033	12	46
76	Rzechcino	008-033	-	-
77	Czerwieniec	008-034	1	1
78	Czerwieniec	008-034	2	2
79	Czerwieniec	008-034	3	3
80	Czerwieniec	008-034	8	4
81	Czerwieniec	008-034	9	5
82	Czerwieniec	008-034	10	6
83	Czerwieniec	008-034	11	7
84	Czerwieniec	008-034	12	8
85	Czerwieniec	008-034	13	9
86	Czerwieniec	008-034	14	10
87	Czerwieniec	008-034	15	11
88	Czerwieniec	008-034	16	12
89	Czerwieniec	008-034	17	13
90	Czerwieniec	008-034	18	14
91	Czerwieniec	008-034	19	15
92	Czerwieniec	008-034	20	16
93	Czerwieniec	008-034	21	17
94	Czerwieniec	008-034	22	18
95	Czerwieniec	008-034	23	19
96	Czerwieniec	008-034	24	20
97	Czerwieniec	008-034	25	21
98	Czerwieniec	008-034	26	22
99	Węgerskie	008-034	1	23
100	Węgerskie	008-034	6	24
101	Węgerskie	008-034	7	25
102	Węgerskie	008-034	8	26
103	Węgerskie	008-034	9	27
104	Węgerskie	008-034	10	28
105	Węgerskie	008-034	1	29
106	Węgerskie	008-034	12	30
107	Węgerskie	008-034	13	31
108	Węgerskie	008-034	26	86
109	Nowa Dąbrowa	009-031	5	71
110	Nowa Dąbrowa	009-031	6	72
111	Karznica	009-032	51	1
112	Poganice	009-032	14	2
113	Żochowo	009-032	3	4
114	Żochowo	009-032	4	5
115	Żochowo	009-032	5	6
116	Żochowo	009-032	6	7
117	Żochowo	009-032	7	8
118	Żochowo	009-032	12	9
119	Żochowo	009-032	13	10

120	Żochowo	009-032	14	11
121	Żochowo	009-032	30	14
122	Żochowo	009-032	1	15
123	Poganice	009-032	1	16
124	Poganice	009-032	3	18
125	Poganice	009-032	7	19
126	Poganice	009-032	8	20
127	Poganice	009-032	9a	21
128	Poganice	009-032	9b	22
129	Poganice	009-032	10	23
130	Poganice	009-032	11	24
131	Poganice	009-032	12	25
132	Karznica	009-032	8	26
133	Karznica	009-032	9	27
134	Karznica	009-032	11	29
135	Karznica	009-032	12	30
136	Karznica	009-032	2	31
137	Żochowo	009-032	2	34
138	Grąbkowo	009-032	8	35
139	Karznica	009-032	31	36
140	Karznica	009-032	10	37
141	Karznica	009-032	16	38
142	Karznica	009-032	28	39
143	Nowa Dąbrowa	009-032	2	42
144	Nowa Dąbrowa	009-032	3	43
145	Karznica	009-032	29	45
146	Karznica	009-032	30	46
147	Karznica	009-032	1	49
148	Karznica	009-032	32	50
149	Nowa Dąbrowa	009-032	4	51
150	Karznica	009-032	33	68
151	Karznica	009-032	34	69
152	Karznica	009-032	35	70
153	Żochowo	009-032	15	71
154	Żochowo	009-032	16	72
155	Karznica	009-032	36	73
156	Karznica	009-032	37	74
157	Żochowo	009-032	17	75
158	Żochowo	009-032	18	76
159	Karznica	009-032	38	77
160	Karznica	009-032	39	78
161	Karznica	009-032	40	79
162	Żochowo	009-032	19	80
163	Żochowo	009-032	20	81
164	Karznica	009-032	41	82

165	Żochowo	009-032	21	83
166	Karznica	009-032	42	84
167	Karznica	009-032	43	85
168	Karznica	009-032	44	86
169	Karznica	009-032	45	88
170	Karznica	009-032	46	89
171	Żochowo	009-032	22	90
172	Karznica	009-032	47	91
173	Żochowo	009-032	23	92
174	Żochowo	009-032	24	93
175	Żochowo	009-032	25	94
176	Karznica	009-032	48	95
177	Żochowo	009-032	26	96
178	Karznica	009-032	49	97
179	Poganice	009-032	13	98
180	Żochowo	009-032	27	99
181	Karznica	009-032	50	100
182	Żochowo	009-032	28	101
183	Żochowo	009-032	29	102
184	Karznica	009-032	3	103
185	Karznica	009-032	4	104
186	Karznica	009-032	13	105
187	Karznica	009-032	14	106
188	Karznica	009-032	15	107
189	Karznica	009-032	25	108
190	Karznica	009-032	26	109
191	Karznica	009-032	27	110
192	Poganice	009-033	2	1
193	Poganice	009-033	13	2
194	Poganice	009-033	14	3
195	Poganice	009-033	15	4
196	Poganice	009-033	16	5
197	Poganice	009-033	17	6
198	Poganice	009-033	18	7
199	Poganice	009-033	19	8
200	Poganice	009-033	20	9
201	Poganice	009-033	21	10
202	Poganice	009-033	22	11
203	Poganice	009-033	23	12
204	Grąbkowo	009-033	3	13
205	Grąbkowo	009-033	2	14
206	Grąbkowo	009-033	1	15
207	Grąbkowo	009-033	8	16
208	Grąbkowo	009-033	9	17
209	Grąbkowo	009-033	10	18
210	Grąbkowo	009-033	11	19
211	Grąbkowo	009-033	12	20

212	Grąbkowo	009-033	13	21
213	Grąbkowo	009-033	4	22
214	Grąbkowo	009-033	6	23
215	Grąbkowo	009-033	14	24
216	Grąbkowo	009-033	15	25
217	Grąbkowo	009-033	21	26
218	Grąbkowo	009-033	16	27
219	Grąbkowo	009-033	17	28
220	Grąbkowo	009-033	4	29
221	Grąbkowo	009-033	18	29
222	Grąbkowo	009-033	19	30
223	Grąbkowo	009-033	20	31
224	Grąbkowo	009-033	5	32
225	Darżyno	009-033	2	33
226	Darżyno	009-033	1	34
227	Darżyno	009-033	19	35
228	Darżyno	009-033	20	36
229	Darżyno	009-033	17	37
230	Darżyno	009-033	15	38
231	Darżyno	009-033	21	39
232	Darżyno	009-033	22	40
233	Darżyno	009-033	16	41
234	Darżyno	009-033	18	42
235	Darżyno	009-033	11	43
236	Darżyno	009-033	23	44
237	Darżyno	009-033	5	45
238	Darżyno	009-033	8	46
239	Darżyno	009-033	7	47
240	Darżyno	009-033	9	48
241	Darżyno	009-033	24	49
242	Darżyno	009-033	25	50
243	Darżyno	009-033	10	51
244	Darżyno	009-033	26	52
245	Darżyno	009-033	27	53
246	Darżyno	009-033	12	54
247	Darżyno	009-033	28	55
248	Darżyno	009-033	29	56
249	Darżyno	009-033	30	57
250	Darżyno	009-033	13	58
251	Darżyno	009-033	31	59
252	Darżyno	009-033	14	60
253	Darżyno	009-033	32	61
254	Darżyno	009-033	33	62
255	Darżyno	009-033	34	63
256	Darżyno	009-033	35	64
257	Darżyno	009-033	36	65
258	Darżyno	009-033	37	66

259	Darżyno	009-033	38	67
260	Darżyno	009-033	3	68
261	Darżyno	009-033	39	69
262	Darżyno	009-033	40	70
263	Darżyno	009-033	41	71
264	Darżyno	009-033	42	72
265	Darżyno	009-033	43	73
266	Darżyno	009-033	44	74
267	Darżyno	009-033	45	75
268	Darżyno	009-033	46	76
269	Darżyno	009-033	47	77
270	Darżyno	009-033	48	78
271	Darżyno	009-033	49	79
272	Darżyno	009-033	50	80
273	Potęgowo	009-033	1	81
274	Potęgowo	009-033	8	82
275	Potęgowo	009-033	1a	83
276	Potęgowo	009-033	4	84
277	Potęgowo	009-033	3	85
278	Potęgowo	009-033	6	86
279	Potęgowo	009-033	2	87
280	Potęgowo	009-033	7	88
281	Potęgowo	009-033	5	89
282	Potęgowo	009-033	9	90
283	Potęgowo	009-033	10	91
284	Potęgowo	009-033	11	92
285	Potęgowo	009-033	12	93
286	Potęgowo	009-033	13	94
287	Potęgowo	009-033	14	95
288	Potęgowo	009-033	15	96
289	Potęgowo	009-033	16	97
290	Potęgowo	009-033	17	98
291	Potęgowo	009-033	18	99
292	Potęgowo	009-033	19	100
293	Potęgowo	009-033	20	101
294	Potęgowo	009-033	21	102
295	Potęgowo	009-033	22	103
296	Potęgowo	009-033	23	104
297	Potęgowo	009-033	24	105
298	Potęgowo	009-033	25	106
299	Potęgowo	009-033	26	107
300	Potęgowo	009-033	27	108
301	Potęgowo	009-033	28	109
302	Potęgowo	009-033	29	110
303	Węgerskie	009-033	2	111
304	Węgerskie	009-033	3	112
305	Węgerskie	009-033	4	113

306	Węgierskie	009-033	5	114
307	Węgierskie	009-033	6	115
308	Chlewnica	009-033	2	116
309	Chlewnica	009-033	1	117
310	Chlewnica	009-033	3	118
311	Chlewnica	009-033	4	119
312	Chlewnica	009-033	5	120
313	Chlewnica	009-033	6	121
314	Chlewnica	009-033	7	122
315	Chlewnica	009-033	8	123
316	Chlewnica	009-033	9	124
317	Żychlin	009-033	3	125
318	Żychlin	009-033	4	126
319	Żychlin	009-033	1	127
320	Żychlin	009-033	5	128
321	Żychlin	009-033	6	129
322	Żychlin	009-033	7	130
323	Żychlin	009-033	8	131
324	Żychlin	009-033	9	132
325	Żychlin	009-033	10	133
326	Żychlin	009-033	11	134
327	Żychlin	009-033	12	135
328	Żychlin	009-033	13	136
329	Żychlin	009-033	14	137
330	Żychlin	009-033	15	138
331	Żychlin	009-033	16	139
332	Żychlin	009-033	17	140
333	Żychlin	009-033	18	141
334	Żychlin	009-033	19	142
335	Żychlin	009-033	2	143
336	Grąbkowo	009-033	6	144
337	Grąbkowo	009-033	23	145
338	Węgierskie	009-034	3	1
339	Węgierskie	009-034	4	2
340	Węgierskie	009-034	5	3
341	Węgierskie	009-034	14	4
342	Węgierskie	009-034	15	5
343	Węgierskie	009-034	16	6
344	Węgierskie	009-034	17	7
345	Węgierskie	009-034	18	8
346	Węgierskie	009-034	19	9
347	Węgierskie	009-034	20	10
348	Węgierskie	009-034	21	11
349	Węgierskie	009-034	22	12
350	Węgierskie	009-034	23	13
351	Runowo	009-034		16
352	Runowo	009-034		17

353	Runowo	009-034		18
354	Runowo	009-034	1	20
355	Runowo	009-034	2	21
356	Runowo	009-034	3	22
357	Runowo	009-034	4	23
358	Runowo	009-034	4a	24
359	Runowo	009-034	8	25
360	Runowo	009-034	5	26
361	Runowo	009-034	7	27
362	Runowo	009-034	9	28
363	Runowo	009-034	6	29
364	Runowo	009-034	13	30
365	Runowo	009-034	10	31
366	Runowo	009-034	11	32
367	Runowo	009-034	12	33
368	Runowo	009-034	14	34
369	Runowo	009-034	15	35
370	Runowo	009-034	16	36
371	Runowo	009-034	17	37
372	Runowo	009-034	18	38
373	Runowo	009-034	19	39
374	Runowo	009-034	20	40
375	Runowo	009-034	21	41
376	Warcimino	009-034	1	42
377	Warcimino	009-034	4	43
378	Warcimino	009-034	5	44
379	Warcimino	009-034	6	45
380	Warcimino	009-034	7	46
381	Warcimino	009-034	10	47
382	Warcimino	009-034	11	48
383	Warcimino	009-034	12	49
384	Warcimino	009-034	13	50
385	Warcimino	009-034	14	51
386	Warcimino	009-034	15	52
387	Warcimino	009-034	16	53
388	Warcimino	009-034	18	54
389	Warcimino	009-034	24	55
390	Warcimino	009-034	25	56
391	Warcimino	009-034	26	57
392	Warcimino	009-034	28	59
393	Warcimino	009-034	29	60
394	Warcimino	009-034	30	61
395	Warcimino	009-034	31	62
396	Warcimino	009-034	32	63
397	Warcimino	009-034	33	64
398	Warcimino	009-034	34	65
399	Warcimino	009-034	35	66

400	Warcimino	009-034	36	67
401	Warcimino	009-034	33	76
402	Runowo	009-034	22	77
403	Runowo	009-034	23	78
404	Runowo	009-034	36	79
405	Łupawa	010-032	35	1
406	Łupawa	010-032	36	2
407	Łupawa	010-032	25	3
408	Malczkowo	010-032	18	4
409	Żochowo	010-032	9	5
410	Malczkowo	010-032	36	6
411	Żochowo	010-032	10	7
412	Łupawa	010-032	37	8
413	Łupawa	010-032	38	9
414	Łupawa	010-032	39	10
415	Łupawa	010-032	40	11
416	Łupawa	010-032	41	12
417	Łupawa	010-032	32	13
418	Łupawa	010-032	61	14
419	Łupawa	010-032	62	15
420	Łupawa	010-032	45	16
421	Łupawa	010-032	46	17
422	Łupawa	010-032	47	18
423	Łupawa	010-032	48	19
424	Poganice	010-032	4	20
425	Grąbkowo	010-032	9	21
426	Łupawa	010-032	17	22
427	Łupawa	010-032	18	23
428	Łupawa	010-032	49	24
429	Łupawa	010-032	30	25
430	Łupawa	010-032	59	26
431	Łupawa	010-032	9	27
432	Łupawa	010-032	31	28
433	Łupawa	010-032	33	29
434	Łupawa	010-032	50	30
435	Łupawa	010-032	51	31
436	Łupawa	010-032	52	32
437	Łupawa	010-032	10	33
438	Łupawa	010-032	53	34
439	Malczkowo	010-032	14	35
440	Malczkowo	010-032	15	36
441	Malczkowo	010-032	16	37
442	Karznica	010-032	5	38
443	Karznica	010-032	6	39
444	Karznica	010-032	7	40
445	Malczkowo	010-032	17	41
446	Malczkowo	010-032	10	42

447	Łupawa	010-032	54	43
448	Łupawa	010-032	55	44
449	Łupawa	010-032	8	45
450	Malczkowo	010-032	19	46
451	Łupawa	010-032	56	47
452	Łupawa	010-032	57	48
453	Malczkowo	010-032	20	49
454	Łupawa	010-032	58	50
455	Łupawa	010-032	15	51
456	Karznica	010-032	18	52
457	Malczkowo	010-032	34	53
458	Malczkowo	010-032	35	54
459	Wieliszewo	010-032	6	55
460	Wieliszewo	010-032	2	56
461	Wieliszewo	010-032	3	57
462	Malczkowo	010-032	2	58
463	Malczkowo	010-032	3	59
464	Malczkowo	010-032	11	60
465	Malczkowo	010-032	13	61
466	Wieliszewo	010-032	7	62
467	Karznica	010-032	17	63
468	Malczkowo	010-032	12	64
469	Karznica	010-032	19	65
470	Wieliszewo	010-032	8	66
471	Karznica	010-032	20	67
472	Karznica	010-032	21	68
473	Żochowo	010-032	11	69
474	Łupawa	010-032	5	70
475	Łupawa	010-032	6	71
476	Łupawa	010-032	7	72
477	Łupawa	010-032	16	73
478	Karznica	010-032	23	74
479	Karznica	010-032	24	75
480	Łupawa	010-032	63	76
481	Malczkowo	010-032	1	77
482	Żochowo	010-032	8	78
483	Grąbkowo	010-032	10	79
484	Grąbkowo	010-032	11	80
485	Łupawa	010-032	1	81
486	Malczkowo	010-032	9	82
487	Malczkowo	010-032	5	83
488	Malczkowo	010-032	6	84
489	Malczkowo	010-032	7	85
490	Malczkowo	010-032	8	86
491	Karznica	010-032	22	87
492	Wieliszewo	010-032	12	88
493	Wieliszewo	010-032	9	89

494	Wieliszewo	010-032	10	90
495	Wieliszewo	010-032	11	91
496	Łupawa	010-032	29	92
497	Łupawa	010-032	60	93
498	Malczkowo	010-032	21	94
499	Malczkowo	010-032	22	95
500	Malczkowo	010-032	23	96
501	Malczkowo	010-032	24	97
502	Malczkowo	010-032	25	98
503	Malczkowo	010-032	26	99
504	Malczkowo	010-032	27	100
505	Malczkowo	010-032	28	101
506	Malczkowo	010-032	29	102
507	Malczkowo	010-032	30	103
508	Malczkowo	010-032	31	104
509	Malczkowo	010-032	32	105
510	Malczkowo	010-032	33	106
511	Wieliszewo	010-032	4	107
512	Wieliszewo	010-032	5	108
513	Łupawa	010-032	19	109
514	Łupawa	010-032	20	110
515	Łupawa	010-032	21	111
516	Łupawa	010-032	22	112
517	Łupawa	010-032	23	113
518	Łupawa	010-032	34	114
519	Malczkowo	010-032	4	115
520	Grąbkowo	010-033	7	1
521	Warcimino	010-033	17	2
522	Warcimino	010-033	2	3
523	Dąbrówno	010-033	2	4
524	Wargowo	010-033	1	5
525	Wargowo	010-033	4	6
526	Wargowo	010-033	5	7
527	Wargowo	010-033	6	8
528	Wargowo	010-033	7	9
529	Wargowo	010-033	8	10
530	Dąbrówno	010-033	3	11
531	Dąbrówno	010-033	1	12
532	Łupawa	010-033	43	13
533	Łupawa	010-033	42	14
534	Łupawa	010-033	2a	15
535	Łupawa	010-033	28	16
536	Łupawa	010-033	2	17
537	Łupawa	010-033	24	18
538	Łupawa	010-033	24a	19
539	Łupawa	010-033	27	20
540	Łupawa	010-033	26	21

541	Łupawa	010-033	4	29
542	Łupawa	010-033	3	30
543	Dąbrówno	010-033	4	31
544	Wargowo	010-033	2	34
545	Wargowo	010-033	3	35
546	Łupawa	010-033	44	36
547	Warcimino	010-034	22	32
548	Warcimino	010-034	23	39
549	Warcimino	010-034	24	53
550	Warcimino	010-034	19	54
551	Warcimino	010-034	8	55
552	Warcimino	010-034	9	56
553	Warcimino	010-034	21	57
554	Warcimino	010-034	20	58
555	Warcimino	010-034	17	59
556	Warcimino	010-034	3	71
557	Łupawa	011-033	1	1
558	Łupawa	011-033	64	42

